

1938

**KRONIEK VAN
ZUID_AFRIKA**

A

839.36

KRO

KRONIEK VAN ZUID-AFRIKA

KRONIEK VAN ZUID-AFRIKA

1938

VERZORGD DOOR Dr. J. HAANTJES

ELCKERLYC-BOEKJES No. 5
UITGAVE BOSCH & KEUNING N.V., BAARN

TER INLEIDING.

De Christelijk-letterkundige beweging is zich de stamverwantschap tussen Nederland en Zuid-Afrika steeds bewust geweest. De tijdschriften bewijzen het; *Opgang*, *Opwaartsche Wegen*, *De Werkplaats* en *Elckerlyc* bevatten op geregelde tijden artikels die bedoelden of een algemeen overzicht te geven van de stand der Afrikaanse letterkunde of de aandacht te vestigen op belangwekkende nieuwe verschijnselen op dit gebied. Deze artikels werden geschreven door Afrikaners zowel als door Nederlanders; ik noem hier de namen van F. C. L. Bosman, G. Dekker, J. van Ham, G. Kamphuis, en voeg daar in alle bescheidenheid de mijne bij.

De uitgave der *Elckerlyc*-boekjes verschaft mij de gelegenheid tot een inniger contact met het stamverwante gebied. In plaats van een jaarlijks overzicht in de vorm van een artikel, door één persoon geschreven, bieden wij nu een kroniek aan, in de vorm van een boekje dat bijdragen bevat van verschillende terzakekundigen. De artikels in dit boekje opgenomen, willen tezamen een beeld geven van het letterkundige leven zoals zich dat in de laatste paar jaar in Zuid-Afrika ontwikkelde.

De betrekkingen tussen Nederland en Zuid-Afrika werden nauwer aangehaald, niet het minst door bezoek over en weer. Prof. dr P. Geyl en dr P. J. Idenburg vertoefden enige tijd in Zuid-Afrika; prof. dr D. F. Malherbe en prof. dr S. P. Engelbrecht brachten enige tijd in Nederland door. De Nederlandse regering stelde een commissie in tot bevordering van het culturele contact; helaas was de samenstelling van deze commissie niet in alle opzichten bevredigend.

Zuid-Afrikaanse studenten maakten een studiereis door Nederland; Nederlandse studenten zullen binnenkort een tegenbezoek brengen aan Zuid-Afrika. Zo is er meer; het is niet mogelijk alle pogingen tot het aanhalen van oude en aanknopen van nieuwe betrekkingen zelfs maar met name te noemen, laat staan uitvoerig te bespreken. Des te meer verblijdt het mij, dat prof. dr P. Geyl

voor deze kroniek een artikel afstond waarin hij enkele indrukken weergeeft, die hij tijdens zijn Zuid-Afrikaanse reis ontving.

In Januari 1938 had aan de stedelijke universiteit te Amsterdam de promotie plaats van dr P. J. Nienaber; het was de eerste promotie onder de auspiciën van het enkele jaren geleden gestichte departement voor Afrikaanse taal- en letterkunde; promotor was prof. dr G. Besselaar. Op zichzelf is deze gebeurtenis reeds een vermelding waard; daarnaast moeten wij echter ook even de aandacht vragen voor het onderwerp waarop Nienaber promoveerde: Motiewe in die Suid-Afrikaanse letterkunde. Bij een litteratuur als de Afrikaanse, die zozeer wortelt in het volksleven, is een onderzoek naar de motieven die behandeld worden, en de wijze waarop zij werden uitgewerkt, van het grootste belang; van nog meer betekenis wordt dit onderzoek, wanneer wij letten op de verdedigingspositie waarin de Afrikaanse litteratuur zich nog steeds ziet geplaatst, en die de vraag wettigt, welke motieven uit het volksleven in de letterkunde nog ontbreken of krachtiger tot ontwikkeling zouden kunnen worden gebracht. Dr. P. J. Nienaber zond mij een artikel waarin hij, zij 't in beknopte vorm, de voornaamste motieven bespreekt, die in de Afrikaanse litteratuur voorkomen; dit artikel kan tevens als algemeen overzicht dienst doen. Verder dank ik hem voor de hulp, bij de samenstelling van dit boekje verleend.

Een van de voornaamste verschijnselen die de Afrikaanse letterkunde in de laatste jaren te aanschouwen gaf, is de vernieuwing der poëzie; „Die halve kring” b.v. van N. P. van Wyk Louw, een uitgave van de Vereniging vir die vrye boek, is een bundel die zowel wat de uiterlijke verzorging als de inhoud betreft, volkomen op Europees peil staat.

Onder de jonge Afrikaanse dichters is er één, W. E. G. Louw, wiens verzen ons van de aanvang af vertrouwd waren; op de laatste Pinksterconferentie van het Verbond van Christelijk-letterkundige kringen voerde hij het woord. Hij sprak toen uitvoerig over de idealen die hem en zijn confraters bezielde; een bijdrage van zijn hand over hetzelfde onderwerp mocht in onze kroniek niet ontbreken.

Totius werd, ter gelegenheid van het lustrum van de stedelijke universiteit te Amsterdam met een eredoctoraat begiftigd; tijdens zijn bezoek aan ons land is hij door vertegenwoordigers van velerlei instanties gehuldigd. Helaas ontbrak de kerk op dit appèl. Dit was vooral te betreuren, omdat deze dichter, na zijn aandeel aan de bijbelvertaling, juist zijn psalmberijming voltooid had; onder de titel „De psalmberijming van Totius” probeerde ik een indruk te geven van de vele moeilijkheden waarmee Totius bij dit werk te kampen had, en van de resultaten die hij desondanks te bereiken wist; waar de feitelijke gegevens over dit onderdeel van Totius' letterkundige arbeid, op zichzelf reeds schaars, ten dele buiten mijn bereik vielen, draagt dit artikel slechts het karakter van een voorlopig onderzoek.

Willem Hessels is onder ons reeds lang een goede bekende. Naar aanleiding echter van zijn laatst verschenen bundels werd onze aandacht gevestigd op een zeer bepaalde zijde van zijn dichtelijke ontwikkeling. Door persoonlijke omstandigheden tot verblijf in Zuid-Afrika gedwongen, ziet hij zich geplaatst voor de noodzaak van aanpassing aan een hem wezens-vreemde natuur; voorts nog neemt deze aanraking de vorm aan van een verweer, maar er zijn tekenen die er op wijzen, dat eens zijn houding meer verzoenend zal kunnen zijn. Uit bijdragen van zijn hand, in Zuid-Afrika verschenen, blijkt dat Hessels het contact met zijn Afrikaanse kunstbroeders gevonden heeft; bij verder schrijdende aanpassing zal hij voor de letterkunde van het stamverwante gebied nog veel van betekenis blijken. Dr J. van Ham, die reeds vaker over de poëzie van Hessels schreef, heeft in onze kroniek enige woorden gewijd aan deze „Hollandse dichter in Zuid-Afrika”.

Ons boekje verschijnt in het jaar dat aan de herdenking van de daden der voortrekkers is gewijd. Het is thans nog te vroeg om de winst te peilen die deze herdenking voor de Afrikaanse letterkunde zal afwerpen. Maar reeds verschenen er twee, in het Engels geschreven, historische romans, beide spelend in de tijd dezer voortrekkers, maar overigens in vele opzichten een tegenstelling vormend. Met een korte bespreking van deze twee boeken

zou ik, op hoe bescheiden wijze dan ook, deel willen nemen aan de algemene gedachtenisviering.

Tenslotte breng ik nog dank aan de Afrikaanse schrijverskring, die zo geredelijk toestemming verleende tot het overnemen van enkele portretten, voor de eerste maal in haar tweede jaarboek gepubliceerd.

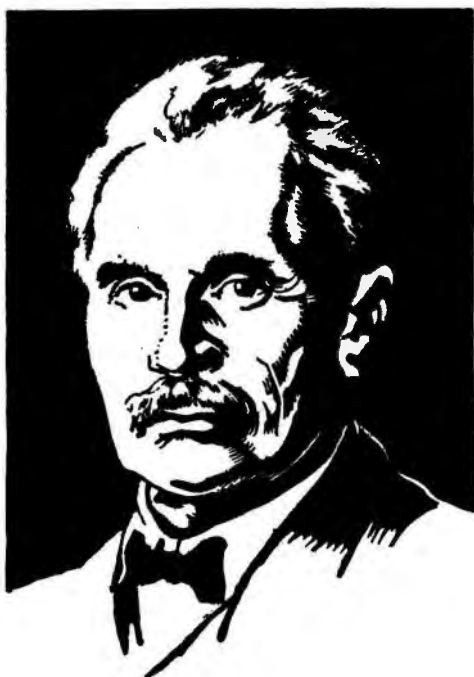
Zoo ziet dan nu onze eerste kroniek-in-boekvorm het licht. Geheel bevredigen kan deze uitgave mij nog niet; ik ben mij bewust dat het, bij langduriger voorbereiding, nog veel beter had kunnen zijn. Toch aarzel ik geen ogenblik om voor dit boekje de belangstelling te vragen van allen die op enigerlei wijze bij de letterkunde betrokken zijn; ik doe dit, niet om het boekje zelf, maar om de zaak die het in alle gebrekigheid dienen wil, de versterking van het contact tussen Nederland en Zuid-Afrika.

Deze kroniek moest het begin kunnen worden van een reeks kronieken, die op geregelde tijden de Nederlanders inlichten willen over de stand van de letterkunde in het stamverwante gebied. Dan zou het een opklimmende reeks moeten zijn; ieder nieuw boekje zou, als vrucht van nauwkeuriger informatie en dieper inzicht, het voorgaande aan betekenis moeten overtreffen. Dit resultaat is echter alleen te bereiken wanneer allen meewerken; de lezers in Zuid-Afrika en Nederland, door deze kroniek niet slechts van anderen te lenen, maar haar zelf te willen bezitten; de Zuid-Afrikaanse uitgevers, door mij zoveel mogelijk op de hoogte te houden van de boeken die bij hen verschijnen; de Afrikaanse letterkundigen, door briefwisseling of, als de gelegenheid zich voordoet, persoonlijk bezoek.

Is dit misschien te veel gevergd?

Doetinchem.

Dr J. HAANTJES.

Jan F. E. Celliers

ZUID-AFRIKA IN DIETS VERBAND.

Behoort de Afrikaner samenleving, behoort de Afrikaner cultuur, tot de gemeenschap der Dietse volken? De onderlinge verhouding van Vlaanderen en Holland is zeker anders dan die van een van beide en Zuid-Afrika. Maar een gemeenschap als waarvan ik spreek, laat velerlei mogelijkheden toe. Geschiedenis en geografische ligging vormen een samengesteld resultaat. Als men over nationale gevoelens of nationale verhoudingen spreekt, moet men niet met vaste normen en enkelvoudige begrippen aankomen. Er ligt aan de Dietse verwantschap één groot feit ten grondslag: de taal. Afkomst, historische verbondenheid, dat wil zeggen feitelijke, staatkundige verbondenheid in het verleden, — dat zijn factoren die meetellen wanneer eenmaal de levende gemeenschap in het heden nog bestaat, en die kan in ons geval aan niets anders dan aan taalgemeenschap ontspringen. Of moet ik zeggen: taalverwantschap? Want het Afrikaans is een zelfstandige taal, en als ik onderscheid maak tussen de positie van de Afrikaners en die van de twee andere volksgroepen in ons Diets verband, dan is het niet in de eerste plaats omdat zij aan de andere kant van de aardbol wonen (ofschoon dat zeker veel betekent), maar omdat hun taal zich van het Nederlands van de twee Europese groepen losgemaakt en een eigen ontwikkeling ondernomen heeft.

In de jaren dat de Afrikaners voor de zelfstandigheid van hun taal tegenover de onze strijden moesten, nog geen generatie geleden, richtte hun jong nationalisme juist tegen ons soms een scherpe punt. Met wat een verzengend sarcasme noemde Langenhoven allen die nog aan de band met het Nederlands gehecht bleven, „Dietse Sappen"! Hij zou zeker op de vraag naar Zuid-Afrika's plaats in het Diets verband driftig geantwoord hebben, dat het met dat noch enig ander verband ter wereld iets te maken had. Volstreekte zelfstandigheid, daar ging het voor hem om, en hij en zijn tijdgenoten hadden onder de heerschappij van het school-Hollands en van de Hollandse schoolmeester zo geleden, zij moesten juist tegen die aanspraken zo hard vechten, dat niets

begrijpelijker is dan dat zij ons ongeduldig uitnodigden om ons net zomin meer met hen te bemoeien als zij het zich met ons dachten te doen.

Maar die strijd is gestreden. Als taal voor het gebruik van Afrikaners in Zuid-Afrika heeft het Nederlands afgedaan, en geen sterveling die eraan denkt het weer te willen invoeren. De Afrikaner intellectueel van nu kan zijn verhouding tot het Nederlands en de Nederlandse beschaving rustig beschouwen, gevoelens van ergernis, wrok of vrees kunnen onmogelijk meer bij hem opkomen.

Wat de Nederlanders betreft, die konden het opkomen van de nieuwe taal ten koste van de heerschappij van hun eigen Nederlands indertijd ook niet zonder „gevoeligheid” aanzien. Men herinnert zich de raad die Carel Scharren aan Afrikaner dichters gaf, om liever in het Engels te dichten dan in zo'n kinderachtig taaltje. Dat was ook toen wel extreem, en toch was het tegelijkertijd wel degelijk typisch. Nu zal geen Hollander of Vlaming licht meer tot een dergelijke prikkelbare laatdunkendheid tegenover het Afrikaans vervallen. De tijd heeft ook hier zijn werk gedaan. Men is gewend aan het bestaan van het Afrikaans als de taal van Hollands Zuid-Afrika, men aanvaardt het als een natuurfeit. En men kan de verhouding dus ook onbevangen bekijken.

Het Afrikaans in Zuid-Afrika een natuurfeit. Zeker. Maar de nauwe verwantschap van het Afrikaans met het Nederlands staat daar nu even onomstotelijk als een natuurfeit. De Afrikaner cultuur onafhankelijk en autonoom. Ongetwijfeld. Maar nu de Afrikaners die positie eenmaal veroverd hebben en zich in het onbetwistbaar bezit ervan weten, is er geen enkele reden meer voor hen om het verband met de oudere Europese cultuur aan welker overheersing zij zich ontworsteld hebben, af te wijzen voorzover het een natuurlijke realiteit is en hun eigen binnenste nationale kring op organische, harmonische wijze naar wijder mogelijkheden openstelt.

Zo in het abstracte zullen, geloof ik, op dit ogenblik weinig Afrikaanse intellectuelen de neiging gevoelen om tegen mijn redenering in verzet te komen. Een nationalisme dat zich met

alle geweld binnen de eigen kring zou willen opsluiten en verkeer met de rest van de wereld mijden, kan onder hen niet aarden. Zij zijn er niet minder goede nationalistes om, maar zij gevoelen juist sterk de behoefte aan voortdurend, levend contact met het Europese denken en voelen. Dragere van de Europese traditie in die verre hoek van Afrika, dat te zijn is hun trots, en dat die traditie, met behoud van haar sterke nationale eigenheid, gedurig aan haar oorsprong gevoed moet worden, daarvan zijn zij zich heel scherp bewust. Maar praktisch gesproken bedienen zij zich voor de verbinding met de Europese cultuur van het Engels. Op zichzelf kan geen verstandig mens daar iets op tegen hebben: waarom zouden de Afrikaners een zo prachtig en doeltreffend werktuig versmaden? Maar wie de toestanden daarginds kent, weet dat hier gevaren aan verbonden zijn. Zonder het zelf soms op te merken leren goede Afrikaners de wereldcultuur dikwijls al te uitsluitend met Angelsaksische ogen zien. Ofwel hun Afrikaner cultuur blijft iets aparts, iets voor gebruik op nationale feestdagen om zo te zeggen, en iets intiems, terwijl voor de wereld van de geest en voor de wereld van arbeid en techniek het Engels dient; ofwel, erger nog misschien, hun Afrikaner cultuur wordt van Engelse begrippen en hun Afrikaans van Engelse termen en wendingen doordrongen.

Het beste middel om zich hiertegen te handhaven, om een evenwicht te bewaren, heeft de Afrikaner gemeenschap in haar Diets verband. Door zich hun Nederlandse oorsprong te herinneren, maar vooral door met het levende Nederland en Vlaanderen van nu voeling te houden en niet enkel voor letterkundig genot, maar voor wetenschap, techniek, lering op alle mogelijk gebied, Nederlands te lezen, kunnen de Afrikaners hun cultuur het best volgens haar eigen wetten, organisch, in Europese zin verbreden.

Theoretisch, zeg ik nogmaals, geloof ik dat deze denkbeelden in Zuid-Afrika niet veel bestrijding zullen ondervinden. Niet alleen zijn, zoals ik al opmerkte, het wantrouwen en de prikkelbaarheid ten opzichte van de Hollanders en het Nederlands daarginds vrijwel verdwenen, maar de betekenis van het verband wordt ook positief meer en meer erkend. De redenering dat men

de Afrikaner cultuur toch niet in 1875 moet laten beginnen, dat men toch werkelijk een ouder en een rijker verleden heeft, dat men zichzelf schade doet door die schatten weg te werpen of te verwaarlozen, wordt aan alle kanten gehoord. Opwekkingen om meer Nederlands te lezen worden met instemming begroet. De vraag blijft, of er voldoende moeite gedaan wordt om de praktijk met die theorie in overeenstemming te brengen.

Eerlijk gezegd is het voor mij geen vraag. Er wordt niet voldoende moeite gedaan.

Nederland's houding tegenover Zuid-Afrika is ook niet altijd de juiste geweest. De Vrijheidsoorlogen hebben hier een geweldige weerklank gevonden, maar de prachtige ontwikkeling die uit de nederlaag van 1902 ontsproten is, werd hier langzaam en laat begrepen; dat ze gepaard ging met de vervanging van het Nederlands door het Afrikaans bemoeilijkte de zaak natuurlijk zeer. In het algemeen gesproken trouwens is de Nederlandse beschaving in haar taak ten opzichte van de Dietse gemeenschap — dit geldt voor Vlaanderen misschien nog meer dan voor Zuid-Afrika — te kort geschoten. Het bewustzijn van die taak is pas in de laatste tijd ontwaakt. Is het zelfs nu sterk en algemeen genoeg om te bewerken dat de duizenden Nederlandse landverhuizers, die zich in de laatste jaren in Zuid-Afrika neergezet hebben, hun roeping tegenover de Dietse gedachte — elk in zijn kring en op de natuurlijkste, bescheidenste wijze: ik denk volstrekt niet aan propaganda — steeds vervullen? Toch is er in dit opzicht wel degelijk iets veranderd. Zelfs de Nederlandse regering, die vroeger op het engste staats-standpunt placht te staan en van de stamgedachte een angstige afschuw had, schijnt tegenwoordig bereid te zijn om cultuurwerk op de grondslag van die gedachte te steunen. Een zwakheid aan deze kant is nog, dat men van de moderne Afrikaanse letterkunde en cultuurbeweging in het algemeen te weinig notitie neemt. Ook daar worden trouwens wel pogingen tot verbetering in het werk gesteld, en daar zal op den duur de regering, als het haar ernst is, allicht het meeste kunnen doen.

Maar voor de Afrikaners kan, als ik het wel zie, wat Nederland

doet of laat, de doorslag niet geven. Zij hebben voor hun eigen zelfstandige ontwikkeling de Nederlandse cultuur nodig. En dan is het natuurlijk een zaak van betekenis, dat de Nederlandse cultuur tegenwoordig niet enkel meer op Holland rust: ze heeft door de ontwaking van Vlaanderen een bredere grondslag gekregen. In sommige opzichten moet de band met Holland, het eigenlijke stamland, en waar de godsdienst vandaan komt, nauwer blijven; maar in het jonge, nationaal-bewuste van Vlaanderen, dat ook zijn strijd heeft moeten voeren, zitten voor Zuid-Afrika juist waardevolle en aantrekkelijke elementen. In ieder geval: de wens moet van Zuid-Afrika uitgaan en Zuid-Afrika moet de inspanning doen, in zijn eigen belang, om het Diets verband tot een realiteit te maken. En, zei ik, het doet niet genoeg.

De fout ligt in het onderwijs. Hoe na is het Afrikaans aan het Nederlands gebleven! En nu het zich tot cultuurtaal ontwikkeld heeft, is het er zelfs nader aan gekomen. Want de schrijvers van Afrikaans, niet enkel de letterkundigen, maar vooral ook de journalisten, hebben, gedeeltelijk omdat ze het zo wilden, gedeeltelijk omdat het niet anders kon, ruim uit het Nederlands geput. Geen Hollander of Vlaming kan moeite hebben met een Afrikaanse krant; na twee dagen ten hoogste is hij eraan gewend; en zonder bezwaar lopen ook gesprekken met ontwikkelde Afrikaners, waarin elk zijn eigen taal spreekt; als een Nederlander een toespraak of een redevoering in het Afrikaans hoort, volgt hij ieder woord. Maar de gemiddelde Afrikaner leest toch geen Nederlands; verbeeldt zich dat het moeilijk en vreemd is. De boekwinkels bieden hem aan alle kanten Engelse boeken te kust en te keur, goede en slechte, een overvloed, en goedkoop. Om Nederlandse boeken te vinden moet hij de weg kennen, hij moet zich de moeite getroosten, alle initiatief moet van hem uitgaan. Er is hier een wisselwerking. De Afrikaner leest weinig Nederlands; daarom durven de boekwinkels weinig in voorraad nemen. Omdat de boekwinkels weinig in voorraad hebben, leest de Afrikaner weinig Nederlands. Het punt om die vitieuze cirkel te doorbreken, ligt in het onderwijs.

Bij de grote hervorming van nog maar een twintigtal jaren geleden, toen het Afrikaans als voertaal de plaats van het Hollands kwam innemen, is het beginsel van de onverbreekelijke verbondenheid van Afrikaans en Hollands wel erkend. Aan de universiteiten wordt het ook bij de studie van het Afrikaans in praktijk gebracht. Maar op de scholen is de praktische toepassing van het begin af ongelukkig geweest, en ofschoon daarin sedert kort wel enige verbetering is gekomen, dat is toch altijd nog het punt waar het aan hapert. Ik geloof niet dat ik overdrijf, wanneer ik zeg dat op de meeste scholen (en ik bedoel Afrikaans-mediumscholen) het Hollands in de Afrikaanse les aan de kinderen vrijwel zonder resultaat voorbijgaat. Dat komt doordat de behandeling te zuiver letterkundig is en zonder voldoende voorbereiding geschiedt. De twee talen staan zo dicht bij elkaar; het zou mogelijk zijn om Afrikaner kinderen spelenderwijs met het schriftbeeld van het Nederlands vertrouwd te maken, zodat zij het leerden lezen voor hun genoegen (leren schrijven en spreken laat ik daar: leren lezen zou genoeg zijn). Maar door een goed bedoeld maar onpractisch ingericht leerplan wordt de kans om in de eigen taal een sleutel tot een Europese cultuur te krijgen almaar door verzuimd en generaties van kinderen zijn nu al opgegroeid, die ofschoon ze zoveel sterker in hun Afrikaans staan dan hun voorgangers uit de Hooghollandse tijd, zich volslagen vreemd tegenover het Nederlands voelen. *Ofschoon zeg ik; want als men aan de mogelijkheden denkt die het Afrikaans in zich bevat, dan ligt hier een schrijnende tegenstelling.*

Alle Afrikaner onderwijsdeskundigen, alle intellectuelen durf ik wel zeggen, geven toe dat er hier iets niet in orde is. Maar de toestand dat een onderwijsregeling algemeen afgekeurd wordt en toch jaren, ja geslachten, voortduurt, terwijl over verschillende methoden van verbetering gekibbeld wordt, is ook buiten Zuid-Afrika maar al te bekend. Maar het gaat hier wel om een zeer groot belang. Het gaat vooral hierom of Zuid-Afrika met het Diets verband waartoe het van nature nog altijd behoort, wezenlijk zijn voordeel doen zal. De letterkundigen, zeker, die vinden de weg tot het Nederlands wel. Is het genoeg als dichters en

schrijvers hun taal en hun geest in de omgang van het Diets letterkundig leven verrijken? Ik geloof het niet. Ik geloof dat er zelfs een gevaar bestaat voor een vervreemding tussen hen en hun Afrikaner lezers, als die zelf aan die omgang geheel vreemd blijven. Maar het is vooral hierom niet genoeg, dat tenslotte het leven, het geestelijk leven, het maatschappelijk leven, het nationale leven, zoveel meer dan letterkunde nodig heeft. En op al die andere gebieden is het contact nog geringer, nog meer louter individueel.

Wie als Dietsvoelend intellectueel, 't zij Afrikaner of Nederlander, de toestand beschouwt, kan niet bij enkel beschrijven en ontleden blijven. Wij zijn nog aan elkaar verbonden, wij maken nog deel uit van een gemeenschap die aan elks nationale cultuurkracht ruimer mogelijkheden biedt. Maar wij verwaarlozen die mogelijkheden nog te veel. Kleine volken als wij zijn in een wereld waarin massavorming zich meer en meer doet gelden, kunnen wij onze ontwikkeling niet op haar beloop laten. Wij moeten trachten aan onze toekomst te werken. Wij moeten onze zwakheden en tekortkomingen in het oog vatten en met wil en beleid pogen onze mogelijkheden te verwezenlijken. Dat kan het Diets verband ons alle drie versterken. Anders zal het niet gaan.

PROF. DR P. GEYL.

TEMAS IN DIE AFRIKAANSE LETTERKUNDE.

Dit is vir die Afrikaner strelend dat daar gedurende die afgelope jare 'n intensiewe belangstelling van Hollandse kant in die Afrikaanse letterkunde openbaar word. Dit kan alleen lei tot 'n gesonde wisselwerking op kulturele gebied tussen die twee nasies, wat vir albei tot voordeel sal strek.

Daarom voldoen ek graag aan die versoek om in hierdie opstel 'n tematologiese oorsig van die Afrikaanse letterkunde te gee. Dit is 'n metode van litteratuurbeskouing wat ook in Afrikaans tot pragtige uitkomst lei. Dit laat ons sien hoe 'n getroue weerspieëling die Afrikaanse letterkunde van ons kultuurlewe is deur die paar eeue van ons bestaan heen, as ons ook die Nederlandse penneprodukte tot ons letterkunde reken.

Die Hollandse letterkunde in Suid-Afrika is betreklik oud! Dit begin reeds in die jaar 1652 met die *Dagverhaal* van Jan van Riebeeck, waarin hy ons 'n beeld gee van die moeilikhede, smart en vreugde van die eerste Hollandse nedersetters aan die Kaap; dorre opsommings miskien van wat elke dag plaatsgevind het, maar afgewissel met ongewilde humor en waardevolle mededelingen oor die klimaat en die inboorlingestamme. Hierop volg 'n reeks reisbeskrywings van togte die donker binnelande in, en dan is daar die *Dagboek* van Adam Tas, die pronkstuk onder die Hollandse geskrifte van die eerste helfte van die agtiende eeu, waarin Adam Tas ons op sy oorspronklike wyse inlig oor die sosiale lewe van sy tyd, oor „de stryd om recht” teen W. A. van der Stel.

Een van die interessantste periodes in die geskiedenis van die Hollandse letterkunde in S. A. is ongetwyfeld die van die Voortrekkers, wat vanaf 1836 die donker binnelande van Afrika ingetrek het, wêg van die Engelse imperialisme in die Kaapkolonie. Die briewe van die trekkersperiode, die dagboeke van Louis Trichardt en Erasmus Smit, is stukke nasionale letterkunde. Sober, maar met gevoel en droë humor deel Trichardt ons die ondervindings van sy trek mee in die woeste binnelande te midde van die barbare en ongedierte, so gevul met avonture.

Teen die einde van die negentiende eeu staan daar heelwat Hollandse digters in Suid-Afrika op, soos Moorrees en Keet, maar ons sal geeneen van hulle as 'n groot digter beskou nie, want die Hollandse taalvorm was te styf om uiting te gee aan hulle sielsontroeringe. Die Hollandse boeke wat in Holland geskryf is deur Hollanders, was ook so vreemd aan die gees van die Afrikaner dat hy hulle nie kon lees en ook nie geniet nie. Die Afrikaners was op letterkundig gebied doofstommes.

A. 1875—1900.

Maar toe kom daar 'n wending. In 1875 word die Genootskap van Regte Afrikaners opgerig in die Pêrel met die doel om Afrikaans, die volkstaal, tot skryftaal te verhef en die verengelsing van die Afrikaners te dwarsboom. Nou begin ook die eerste Afrikaanse „digters” en „skrywers” in hulle moedertaal stamel. Die eerste Afrikaanse letterkundige produkte pas suiwer binne die raamwerk van dié tyd. Al die voorbrengsels het op die laer plan bly staan. Dit het hoofsaaklik neergekom op propagandistiese en didaktiese literatuur; dit was volksliteratuur in die elementêre sin van die woord, en wou veral leeslus opwek.

Die vernaamste temas van die eerste Afrikaanse digters, d.w.s. gedurende die periode 1875 tot 1900, was taal, nasionaliteit, godsdiens, en die natuur. Die godsdienstema weerspieël die Afrikaner se Calvinistiese opvattinge van die sosiale en sedelike lewe, sy standpunt in die godsdiens en sy Godsbegrip. Dis bekend dat die G. R. A. van die begin af op 'n suiwer godsdienstige standpunt gestaan het. Elke lid moes glo in die versoeningsdood van Christus en elke vergadering is met gebed geopen. Daarom is dit te verwagte dat onder die rymwerk van die Eerste Taalbeweging daar veel sal wees wat die godsdiens as tema het. Bybeltekse is berym, die Psalms is in Afrikaanse oorgewerk, en veral op nasionale gebeurtenisse, wanneer die volk 'n oorwinning behaal het, het daar gewoonlik 'n godsdienstige gedig in die eerste Afrikaanse koerant, *Die Patriot*, verskyn, waaruit geblyk het hoeseer die voormanne van Afrikaans hulle afhankelik gevoel het van Hoër Leiding. In hierdie godsdienstige gedigte is daar weinig oor-

spronklikheid, selfs die taal sluit hom nou aan by die van die Bybel en herinner ons sterk aan die Nederlandse predikante-poësie gedurende die jare 1840 tot 1880.

'n *Sug tot die Koning van die konings vir die Transvaalse Deputasie* is die gebed van 'n ganse nasie op sy knieë.

„O wees hul tot 'n wolkkolom
En vuurkolom by nag,
Ons oog is na die berge heen,
Vanwaar ons hulp verwag.”

Op God word gereken soos Hy sy volk uit die hand van Faraogered het, vir Hom is niks te wonderbaar nie.

Geloof in die versoeningsdood van Christus is 'n belangrike hoofmottief in 'n hele paar van die beste gediggies. 'n *Gedigjie op die Nuwe Jaar* het weer as motief: „Ons sal ons in die Heer verbly.” Die godsdienst gee ook aanleiding tot die eerste prosawerke in Afrikaans: *Die Geskiedenis van Josef* (1873), deur C. P. Hoogenhout. Dit is geskrywe heeltemal in die gees van die verteller en van die tyd, in 'n kinderlike toon en met 'n sedelesie.

Baie van die G. R. A. se gediggies getuig van 'n warm verering vir hulle eie taal, wat ons ook aantref by die Vlaminge soos Conscience, Sleeck en Guido Gezelle. Dit word dikwels verheerlik bo ander tale, en iemand het selfs so ver gegaan om te skryf:

„Set Engels op sy,
Ons taal sal ons kry,
Werk Hollands maar uit,
Stuur weg met die skuit.”

Hierdie standpunt is egter nóg deur die G. R. A. nóg deur latere taalstryers gehuldig.

Een van die beste gedigte oor die taal-tema is geskryf deur Jan Lion-Cachet: *Die Afrikaanse Taal*, 'n allegoriese gedig waarin hy die geskiedenis van Afrikaans vertel en dié voorspelling maak:

„Hef ek die staf op „Moedertaal,”
Dan volg die land my na:
En ek is net nou koningin
Van heel Suid-Afrika!”

Die gedigte wat oorheers in aantal is seker dié met die tema: nasionaliteit. Ons moet onthou dat die tydperk 1875 tot 1900 een van nasionale ontwaking was. Daar is gediggies oor ons volk wat variëer van beskeie liefde vir eie volk en taal tot die mees uitbundige ophemeling van ons nasionale voortreffelikheid, bitter bespotting van al wat Engels is en 'n genadelose géseling van alle verengelste Afrikaners. Treffend is die noue ooreenkoms wat daar bestaan tussen die letterkundige voorbrenghsels van die Eerste Afrikaanse Taalbeweging en die Geuseliedere in Nederlands. In hierdie liedere vind ons dikwels op onhandige wyse uitgedruk die gees van 'n volk wat homself gaan bewus word, wat strewe na bevryding, die vyand bespot en hulle dan weer ootmoedig buig voor God. 'n Gedig soos die volgende, geskrywe na aanleiding van die dood van Prins Napoleon in die Soeloe-oorlog in 1879, is besonder skerp en sarkasties:

„Die Brit is bo, in alles bo,
In Afrika moet elk dit glo:
In hardloop is die Brit ook bo —
Dit sal nou Afrika wel glo.”

En op bitsige wyse word die spot gedrywe met die Engelse kommissaris in Stellaland:

„John Mackenzie,
Moenie grens nie.....”

Hierdie bespotting van die vyand vind ons ook in die Geuseliedere waarin die Pous en die Spanjaarde gewoonlik gesteken word in die sterkste kleure.

Al die maatskappelijke en politieke gebeurtenisse vind weerklank in rympies. Veral die Eerste Vryheidsoorlog teen Engeland (1880—1881) en die Jameson-inval (1896) is baie berym.

Die vaderlandse gevoel kom ook tot uiting in die verskillende volksliedere, soos die *Transvaalse Volkslied* van S. J. du Toit:

„Die Vierkleur van ons dierbaar land,
Die waai weer oor Transvaal,
En wee die Godvergete hand,
Wat dit weer neer wil haal.”

C. Louis Leipoldt

Vanaf 1896 tot 1906 is 'n tydperk waarin groot verandering in die geestestoestand van die Afrikanernasie plaatsvind, en ons kry heeltemal nuwe voedingsbronne. 'n Ander uitkyk en uiting sien ons in die letterkunde ná die Tweede Vryheidsoorlog (1899—1902). Die geestelike verandering wat plaasgevind het in die siel van die Afrikaner hang saam met die opvoeding van jonge manne op Stellenbosch en Pretoria, die verdieping wat die oorlog gebring het deur gesamentlike lyding en stryd van die nasie, en veral moet ons hoog aanslaan die invloed uitgeoefen deur studie in Holland en Duitsland op Afrikaanse studente, soos Totius en Jan Celliers.

Die nuwe letterkunde kom nie onmiddellik ná die oorlog nie, want daar was 'n tyd van insinking en besinking — die tyd van stilte was soos die kiemproses van die saad in die aarde. In hierdie stilte het ons die besef van 'n eie nasieskap gekry, 'n ont-waking wat die redding van ons nasie was.

Die vernaamste tema gedurende hierdie periode is die oorlog, en daarom sal ons 'n rukkie daarby verwyf. Origens vind ons slegs 'n reeks avonture- of intrigeromans, wat van weinig letterkundige waarde is, en ons sal daarom die leser nie vermoei met 'n reeks titels en name nie. Ons kan net meld dat ons uit die aard van die saak nie 'n idee-ge vulde-tema in die avontuurroman sal vind nie. So 'n roman is 'n hol-leë dop sonder tema — bloot ontspanningsleesstof.

In sy onmiddellikheid was die Tweede Vryheidsoorlog die eerste en vernaamste tema van ons letterkunde, veral van die poësie. Meteens het die kuns ontluik. Dit was of niemand kon praat nie totdat Eugène Marais en Jan Celliers opstaan. En hier was 'n egte ondergrond: die smartelike ervarings van 'n volk-in-nood. In die *Vlakte*-bundel is daar 'n oorlog-siklus bestaande uit los momente en grepe uit die oorlog, maar die geheel teken Celliers as die digter wat kla oor die ondergang van huislike geluk, wat vertel van lyding in die konsentrasiekampe, wat die manne aanspoor om te veg vir „vryheid”.

„Op dan broers, en druk hul spoor!
Voorwaarts, broers, die vierkleur voor!
Laat die wêreld ons krygsroep hoor:
= Vryheid, Vryheid!”

Met tere weemoed besing Totius die oorlogsmart in *By die Monument* (1908): hy is in voeling met die nasionale volksgees, maar as Calvinistiese digter aanvaar hy die beskikking van God. Van die mooiste verse in hierdie digbundel bly *Viermaal Gesien* met sy innige teerheid van stemminge, so sag soos die stille fluis-tering van 'n sterwende. Totius roer ons tot die allerdiepste, omdat hy met 'n pragtige poëtiese beeld ons inlei in die groot sterfte van 26,000 kinders en vrouens in die konsentrasiekampe. Die doringboompie antwoord op die vraag wie daar by hom elkers so soetjies, soetjies verbygaan:

„Dit is die manne met die baar,
Daarop die kleine bloedjies,
daaragter kom die moederskaar,
so soetjies, soetjies,
en snikkend gly
die swarte ry
al oor my groene voetjies.”

Maar anders as by Celliers en Totius, brand die oorlogspyn nog skrynend na in die eerste gedigte van Leipoldt. Hy kan nie berus in die onreg wat ons nasie gely het nie, wild opstandig word hy, bytend ironies, maar ook vol galge-humor, en dan belowe hy in die opdrag van sy bundel *Oom Gert Vertel*: ons onthou! Hy staan nog in die oorlogsgebeurtenisse en skreeu dit uit, verwil-derd, satanies:

„Ons nasie is weg, ons kan daarna maar fluit.
Drink, Drink jou glas!.....
Hoerê! Hoerê! skreeu saam met my:
Dis vrede nou, die oorlog is verby!”

Net soos die eerste gedigte, handel ook die eerste prosawerk nà 1900 oor die oorlog. Hulle is egter almal intrigeromans, en ons noem alleen één roman met letterkundige pretensies: *Vergeet Nie* (1913) van D. F. Malherbe, waarmee die begin van 'n mooi Afrikaanse letterkunde met beeldryke taal en kunsprosa ingelei word. In hierdie roman het ons atmosfeer en ook 'n mate van sielkundige karakteruitbeelding. Ons leer die afskuwelikheid van die oorlog in al sy naaktheid, en dra die boodskap mee: „vergeet ook die leed en lyding nie.”

C. 1920—1930.

Omstreeks 1920 kom daar 'n wending in die Afrikaanse letterkunde. 'n Nuwe geslag het opgestaan: die leed van die oorlog is nie vergeet nie, maar daar kom 'n ander atmosfeer en ook die toon van die ouer digters se werk verander. Die jonger digters gebruik die sonnet-vorm as uiting van hulle persoonlike gevoel, want daar het ook 'n vormwysiging in die kuns gekom.

Die jonger digters, soos A. D. Keet, Toon van den Heever, Wasenaar en C. M. v. d. Heever, lewer nie meer gemeenskaps-, maar individuele kuns: die eie sielelewe met sy vreugde en smart, sy aspirasies en teleurstellings, die konflikte, vorm nou die temas vir hulle poësie. Hulle rig die blik op die eie sielelewe en geniet die weelde van die natuur en van sinnelike skoonheid. Ook die ouer digters soos Celliers en Leipoldt peins oor die lewensraaisels en die verganklikheid van alles. Dat hulle nie altyd kuns van hoogstaande waarde voortbring nie, neem nog nie die feit weg dat ons hier die begin van 'n nuwe tematologie het nie. Later, omstreeks 1930, neem die individualisme in die digkuns nog toe. Maar die grootste triomf in ons letterkunde bereik ons nou op die gebied van die prosa: verdieping in die sielelewe van die mens en die veropenbaring daarvan ook in die vorm van die roman. Nuwe temas maak nou hulle verskyning, en toon dat die romanskrywers die oorlog, die kakelbont liefdesavonture vergeet, en die aksent laat val op die probleme uit die alledaagse lewe, veral die armblanke, want in 1919 verskyn die skets *Bywoners* van Jochem van Bruggen, en in 1922 *Die Burgemeester van*

Slaplaagte. Maar meer: in dieselfde jaar (1922) sien *Onder die Olyfboom* van Fichardt die lig, waarin die huweliksprobleem behandeld word. Hierdie romans bring meteens 'n verwyding in ons tematologie, en ook in die uitwerking daarvan, want vorm en inhoud is één; dit kom tot uiting in groter kunswerke. Ons kry nou geestelike in plaas van uiterlik-leë gebeure, nou *karakteruitbeelding* in plaas van karikature. Nou begin die Afrikaanse letterkunde hom beweeg in die rigting van sielkundige ontleding, veral sinds die verskyning van *Ampie* deur Jochem van Bruggen in 1924.

Meer temas tree na vore, soos die kultuurstryd, die plaaslewe, veral by C. M. v. d. Heever (*Droogte, Somer*), die seksuele lewe, ens. So sien ons hoe daar verruiming kom in die roman-temas gedurende die jare 1920 tot 1930.

D. 1930 tot vandag.

Ná 1930 word die romankuns nog meer verdiep; nog groter word die aantal temas wat betrekking het op die dinge uit die daaglikse lewe. Die skrywers, en veral die van kortverhale, gaan voort met die armblanke-tema, ander aspekte van die probleem word nou belig. 'n Nuwe tema wat terwille van homself behandeld word en nie meer sporadies nie, is die kleurlinglewe (in die wye betekenis van die woord). Jochem van Bruggen is die voorloper met *Booia* (1931) en dan volgt Mikro met sy uitstekende kleurlingromans (*Toiings* en *Pelgrims*).

Die Afrikaanse skryfsters gaan voort met hulle besondere tema: die huweliksprobleem, en hier openbaar Sophie Roux haar as 'n veelbelowende en sterk talent met haar eerste roman: *Wrede Grense* (1935). Regina Nesor behandel die huweliksprobleem vanuit die gesigspunt van die rassevermenging in *Kinders van Ismael*.

'n Baie populêre tema in die Afrikaanse letterkunde is die dierverhaal, en hier het daar van die beste boeke verskyn, soos *Uit Oerwoud en Vlakte* (1921) van Sangiro, wat in verskillende Europese tale vertaal is, en *Buks* (1933) van die Hobsons.

Besondere aandag vra ons nog vir die kultuur-historiese tema: die Afrikaanse taal- en kultuurstryd. Aan die begin van die negentiende eeu het die Hollands-Afrikaanse kultuur in botsing gekom met die Engelse kultuur, want in 1806 het die Kaap oorgegaan in die hande van Engeland, en dit was die politiek van Groot-Brittanje om die Afrikaners so gou moontlik te verengels. Hierteen het egter reaksie gekom, eers in 1836 met die Groote Trek, en toe in 1875 met die stigting van die G.R.A. In die Tweede Vryheidsoorlog (1899-1902) word die twee republieke ten noorde van die Oranjerivier deur Engeland met die swaard oorwin, maar dan volg daar die geestelike stryd. Die stryd tussen die Hollands-Afrikaanse en Engelse kultuur duur vandag nog voort. Wie die oorwinning gaan behaal, val moeilik te voorspel, maar wat ons veral interesseer, is die neerslag en weerslag van die stryd in die Afrikaanse letterkunde.

Die Afrikaanse kultuurstryd kom na vore in die eerste Afrikaanse novelle: *Catharina, die dogter van die Advokaat* (1879), deur C. P. Hoogenhout. Hierdie boekie beliggaam die doel en strewe van die Patriotmanne, verwerk hul lewensbeskouing in die vorm van 'n boeiende verhaal, maar besit weinig letterkundige waarde. Dan volg in 1909 *Die Eselskakebeen* van dr. O'kulis. Die skrywer tree hierin op satiriese wyse op teen die Engelse onderwysstelsel, wat daarop gemunt was om die Afrikaanse kind so gou as moontlik na die oorlog te verengels.

Die vernaamste skrywer met die kultuurstryd as tema is D. F. Malherbe, en wel in sy romans *Loutervure*, *Die Hart van Moab*, *Saul die Worstelheld* en *Die Profeset*. Malherbe is nasionaal in sy kuns en in ideaal-digterlike styl bring hy syn boodskappe aan sy volk. Hy verwerk Bybelse geskiedenis in sy romans maar hulle groei uit tot pragtige simboliek. So is die tema van *Die Hart van Moab* een van die grootstes wat ons in ons eie nasionale kuns vind: dit gaan nie oor die sielestryd van 'n individu nie, maar om die worstelstryd van 'n nasiesiel wat beward hunker na selfverwesenliking.

Nog 'n belangrike tema in die Afrikaanse romankuns, wat ons ten slotte noem, is die armblanke. Gesien die groot aantal arm-

blankes in ons land, is dit maar net natuurlik dat die Afrikaanse romanskrywer hul sielelewe en lewenswyse sal uitbeeld, wil hy 'n getroue voorstelling gee van die Afrikaanse volkslewe.

Jochem van Bruggen kan ons beskou as die vader van hierdie tema in ons prosa. Die eerste armblanke ontmoet ons in *Teleurgestel* (1916) in die persoon van Liepie Stols, en dan gee Van Bruggen in *Bywoners* (1920) 'n verdieping van die Stols-tipe, om so sy hoogtepunt te bereik in *Ampie* (1924).

Ampie is nie alleen die magnum opus van Jochem van Bruggen nie, maar ook oor die armblankes, en boonop die eerste Afrikaanse roman waarin 'n werklik lewende mens uitgebeeld word. Van Bruggen beskou *Ampie* nie as 'n alleenstaande figuur nie, maar as verteenwoordiger van die hele armblankedom. Uit sy mentaliteit en handelwyse leer ons die armblankes oor die algemeen ken. Die skrywer openbaar vir ons die ellende van die armblanke, maar hy verval nie in die kwaal van die meeste Afrikaanse skrywers om dit op didaktiese wyse te doen nie — nee, hy doen dit objektief, met humor en met 'n begrypende glimlag.

Ons sou ook nog spesiale aandag wil gee aan die plaaslewe-tema met C. M. v. d. Heever as die vernaamste en beste verteenwoordiger, veral in *Somer*, maar ruimte ontbreek.

Oor die jongste poësie ná 1930 hoef ons niet uit te wei nie, aangesien 'n aparte opstel daaraan gewy word. Op die gebied van die drama is daar nie veel bereik in Afrikaans nie, sodat dit nie 'n aparte bespreking regverdig nie. Genoeg om te sê dat dieselfde temas as die van die romans hierin op gebrekkige wyse verwerk is. Uit hierdie oorsig blyk dus hoeseer ons letterkunde ons volkslewe in haas alle opsigte weerspieël. Deur die geskiedenis van die verskillende letterkundige temas in Afrikaans te beskryf, het ons tot 'n baie groot mate die Afrikaanse kultuurgeskiedenis nagespoor. Ook het ons gemerk dat ons prosa veel meer 'n weerspieëling is van ons politieke en sosiale lewe, as die poësie.

Dr P. J. NIENABER.

VERNUWING VAN DIE AFRIKAANSE POËSIE.

Vir wie bekend is met die Afrikaanse poësie is dit duidelik dat die beste werk van die jongste generasie in vergelyking met dié van ouere digters soos Celliers, Totius, Leipoldt e.a., nie slegs graduele maar ook wesenlike verskille vertoon. 'n Mens kan inderdaad sonder om enige ongeoorloofde gevolgtrekkinge ten nadele van genoemde ouere digters te maak, van 'n diepgaande vernuwing van die Afrikaanse poësie praat. Vir sover dit in 'n kort opstel moontlik is en vir sover 'n mens nou reeds dié sake kan vasstel, sal hier getrag word om die aard en die oorsake van hierdie vernuwing na te gaan.

Die uitgangspunt van hierdie beskouing is die Tweede Vryheidsoorlog, of soos dit van neutrale standpunt heet: die Anglo-Boereoorlog. Dit was immers die kenteringstyd van die Afrikaanse nasie — die wisselpunt, waarop al die ou spore uitgeloop het en waarvandaan alle nuwe rigtinge hul oorsprong het.

Die stryd van die Afrikaanse nasie teen die Britse imperialisme, wat gedurende die eeu van onreg in alle fases van staatsregtelike, maatskaplike en ekonomiese verzet fel en hartstogtelik, maar in hoofsaak tog nog byna as intuïtiewe verweer teen die indringer gestry is, het in hierdie oorlog uitgeloop op 'n doelbewuste kragmeting onder die wapen. Agteraf gesien, moes dit op 'n nederlaag vir die Boere uitloop. Nou nog is dit nie slegs 'n merkwaardige wapenfeit nie, maar tewens 'n bewys van geweldige kraginspanning, taaie volharding en diepe godsvertroue dat die klein Boerevolk só lank die hoof teen die hele Britse Ryk kon bied. Hoe dit ook sy, die laaste twee onafhanklike republieke in Suid-Afrika is deur die oormag van Britse soldate en kanonne geweldig van hul vryheid beroof. Die tomelose haat wat teen die Boer ontketen is, het nie tot die oorlogsterrein beperk gebly nie: enige teken van simpatie met strydende volksgenote, of verzet teen die barbaarse strydmodes, wat nie ontsien het om tienduisende vroue en kinders vir imperiale doeleindes op te offer nie, is ook in die twee Britse gebiede deur die militêre owerheid met die strengste en

krenkendste strawwe onderdruk. Toe die Vrede van Vereniging in 1902 geteken is, was die Boere-volk, soos dit gelyk het, eindelijk verpletter en magteloos verneder. Die land was skoongemaak. Die angliseringsproses, wat reeds byna 'n honderd jaar aan die gang was, kon eindelijk radikaal deurgevoer word. Maar God het dit anders beskik: wat die Boer in die oorlog verloor het, het hy in die vrede teruggewen.

Soos so dikwels het uit die dood die nuwe lewe voortgekom. Maar op die duur sou dit tog iets anders wees: die Afrikaanse nasionale lewe is deur die oorlog, die instroming van duisende en tienduisende vreemdelinge, die opkoms van die goud- en ander industrieë en die skerper ekonomiese konkurrensie wat dit meebring het, onherroeplik gewysig. Wat van die Boere-republieke sou geword het as hulle organies sou kon ontwikkel het en vanuit die Noorde geleidelik die Britse gebiede kon terugverower het, kan 'n mens vandag slegs gis. Ongetwyfeld sou die proses van kultuurwording en bewuswording langamer en sekerder gewees het en waarskynlik sou ons nog nie die helfte bereik het van wat ons vandag reeds bereik het nie. Maar dergelike spekulasies is vrugbaar slegs in so verre as hulle die taak van die hede help bewus maak en presiseer.

Hoe dit ook sy, 'n mens kan vandag in Suid-Afrika baie duidelik drie generasies onderskei: die vóór-oorlogse, die Boere wat nog diep wortel in die ou en hiërargies geordende Afrikaanse samelewing, manne van groot en heroïese formaat, godsdienstig en vroom, maar met albei voete vierkant in die werklikheid; in die tweede plek, die oorlogse generasie, waarin baie dinge stukkend geslaan is, wat terughunkerend na die oue, deur die nuwe lewe tog meedoënloos saamgesleep is; en ten slotte, die jongere generasie, wat die oorlog self en die na-oorlogse stryd nie help deurworstel het nie maar wêl die bitterheid van verlore en verlore-gaande waardes ken, wat egter die opkoms van 'n nuwe Afrika-nerdom belewe en self met hoop en vrese vir die toekoms daaraan help bou.

Gloobaal geneem, kan 'n mens hierdie indeling in die poësie ook volg. Van die eerste groep is Celliers die mooiste verteënwoor-

diger, vaderlander in hart en niere, opreg en weerstandskragtig soos 'n taai oliënhoutboom; Totius sluit hom baie nou hierby aan, maar is op grond van persoonlike aanleg sagter en verfynder, eerder 'n dromer as 'n man van die daad; Leipoldt is as 't ware die skakel tussen die ouere en die oorlogse generasie, 'n heftig emosionele natuur, fel in sy liefde en onversoenlik in sy afkeer, 'n digter van veelsydige aanleg, wat ondanks alle poginge tot besinning daar blykbaar nog nie in geslaag het om 'n sekere dualisme in homself te oorwin nie. Van die groep wat hierbo die oorlogse generasie genoem is, is Toon van den Heever die belangrikste verteënwoordiger, en vorm sy poësie ideologies die direkte skakel met die werk van die jongste generasie. In sy poësie sien 'n mens die ondergang van die ou Afrikanerdom: naas herinneringe aan die oorlog, wat tot uiting kom in enkele kragtige ballade-agtige gedigte, is sy poësie egter in hoofsaak die uiting van 'n gemartelde individualis in hartstogtelike tweespalt met homself. Vir sover hy hom uitgespreek het, het hy blykbaar in 'n verbitterde pessimisme bly vassteek.

Teenoor hierdie ouere, maar in sommige gevalle nog steeds produktiewe digters, kan 'n mens die jongere generasie stel, wat nà ongeveer 1930, eers onseker en tastend, maar hoe langer hoe bewuster en nadrukkeliker aan die woord gekom het: C. M. van den Heever, I. D. du Plessis, N. P. van Wyk Louw, Uys Krige, Elisabeth Eybers e.a. Van sekere kant was daar byna direk begrip en waardering vir hierdie nuwe poësie in Suid-Afrika — en daar word by ons om verklaarbare redes dikwels buite alle verhouding aandag aan nuwelinge besteël — maar andere, ouere kritici en skrywers kon hulle met die nuwe, in enkele gevalle oënskynlik volksvreemde „malkuns” nie versoen nie. Dit was egter te verwagte. Dit was nog orals en te alle tye die geval wanneer 'n jongere geslag, dikwels met die eksklusiewe verwaandheid van die jeug, die woord van 'n ouere oorgemeen het.

Probeer 'n mens nou in die algemeen die aard van hierdie nuwe poësie in vergelyking met die ouere vas te stel, is die eerste opvallende en wesenlike verskil dat dit nie meer 'n Afrikaanse „motiewe”-kuns is nie. Die oorlog, die rebellie, die Afrikaanse

Sangiro

plante- en dierewêreld en ander lokale elemente kom nie meer as sodanig en direk tot uiting nie, maar daarom is die nuwere poësie nie noodwendig minder nasionaal of minder Afrikaans nie. Hierdie elemente word teenswoordig alleen organies in die versverband opgeneem en kom tot uiting hoogstens as beeld of as geïmpliseerde agtergrond waarteen die Afrikaanse mens gesien word. Ons ouere poësie is in sekere sin nog „Heimatkunst” te noem, en daarin is dit veral die opvallend-lokale elemente wat met groot liefde na vore gebring en geaksentueer word. Dit is daarom begryplik dat hierdie kuns in breë lae van die volk begryp en gewaardeer is. Inderdaad was die ouere poësie in sy suiwerste vorm volkskuns van hoë orde.

Dit spreek vanself dat ’n mens hierdeur hoegenaamd geen kwalitatiewe oordeel uitspreek nie. Ook moet daar bygevoeg word dat ’n digter soos Leipoldt reeds in sy oorlogspoësie ver uitgestyg het bokant die lokale gebeurtenisse en betekenis van die oorlog: sy smartlike vroegliedek — en dan bedoel ek nie in die eerste plek die hier in Nederland oorbekende gedigte soos „Japie” en „Die ou Blikkie” nie, maar „Oom Gert Vertel”, „In die Konsentrasiekamp” en „Vrede-aand” — was nie meer ’n verwyf alleen teen die Engelse wandade nie, dit was ’n getuigenis teen alle kwaad en onreg, ’n felle aanklag teen die vertrapping van almal wat op hierdie aarde onwetend en skuldeloos ly.

In plaas van die Afrikaanse motief is dit die Afrikaanse mens midde in die probleme van sy eie tyd wat in die nuwere poësie aan die woord is. In soverre sluit dit aan by en is dit ’n voortsetting van die by tye reeds individualisties-geöriënteerde poësie van Eugène Marais en Totius, die persoonlike bieg van Leipoldt en die hartstogtelike vertwyfeling wat ’n mens by Toon van den Heever kry. Maar die jongste poësie trek al die konklusies van elemente wat vroeër nog altyd ’n min of meer toevallige karakter gedra het. In die geval van sommige digters lyk dit inderdaad selfs of hulle die skoonheid soek deur ’n voortdurende proses van selfonthulling, as ’t ware deur ’n steeds konsekwenter en volstrekker selfanalise.

Die grondtoon van hierdie individualistiese liriek is 'n onvoldaanheid met die werklikheid van eie hart en wêreld, 'n sterk reële lewensgevoel wat nie verwar moet word met die hieraan oënskynlik nou verwante, maar inderdaad seer romanties gekleurde lewenshouding van 'n vorige eeu nie. In die Afrikaanse poësie moet 'n mens, volgens 'n persoonlike oordeel, hierdie grondtoon in die eerste plek verklaar as die gevolg van die ontwrigte en bedreigde kulturele, en in engere sin *religieuse* lewe van die Afrikaanse volk. 'n Mens word getref deur die religieuse preokkupasie van hierdie poësie, nie alleen waar die godsdienstige motief en die Christelike stryd op die voorgrond tree nie, maar ook in die vele gevalle waar 'n mens slegs die sterk religieuse inslag kan erken. Dit kan ook nie anders nie: daar was immers teen die einde van die vorige eeu waarskynlik geen Europese beskawing waarin die godsdienst nog so 'n allesoorheersend belangrike plek in die nasionale lewe ingeneem het nie as in Suid-Afrika. Ons land het weens sy betreklike isolasie en weens die feit dat die lewenseise te aktueel was om veel tyd oor te laat vir die spekulatiewe denke, die storme wat die Wes-Europese mensheid geteister het, nouliks geken. Wel het daar iets van die kerklike liberalisme ook na Suid-Afrika oorgewaai en was daar hier en daar plaaslike troebele, waar selfs dié gevalle het selde groot prinsipiële verskille geïmpliseer. Dat hierdie fondament van die nasionale lewe deur die oorlog en die na-oorlogse weë gekraak is, weet elkeen wat met die huidige Suid-Afrika bekend is. Maar hierdie proses van vervreemding het nog nie tot totale onverskilligheid teenoor die godsdienst gelei nie. Só gou en grondig word die nasionale lewe van 'n volk nie aangetas nie. Dit beteken alleen dat die Afrikaner vandag langs omweë en met groot moeite moet verower wat hy vroeër saam met sy daelikse brood sy eie sou gemaak het. Hierdie bewuste verowering is in hierdie tyd en in ons land geen maklike taak nie. Dit is daarom te verklaar dat die geweldige worsteling met die kardinale probleme van die lewe 'n grondtrek van hierdie jongere poësie is.

Maar hiermee is natuurlik slegs die nasionale lewe geskets wat die voedingsbodem is van die jongere poësie. Daar is ook reeds

op gewys dat hierdie individualisme geen ontdekking van die jongere digters is nie. Om tot die grondverskille — poëties gesproke — tussen die oue en die eietydse poësie te kom, moet 'n mens veral op die verandering, wat die vorm betref, let.

Die belangrikste verskil is dan die bewuste wil tot literatuur wat 'n mens in die jongste poësie sien: daar het 'n nuwe liefde vir die woord gekom, die presiese, onvermydelike en skone woord. Dit beteken nie dat 'n sug na uiterlike woordmooi 'n grondtrek van hierdie poësie is nie — dit kom wêl voor, maar word streng afgekeur. Dit beteken eenvoudig dat die digters die verantwoordelikheid van die skrywerstaak en die strenge tug van die self-kritiek aanvaar het, dat hulle nie meer tevrede is om lukraak onder die invloed van 'n inval of „inspirasie” te skryf nie. Hieragter kan 'n mens miskien 'n verwyt teen sommige van die ouere digters sien: dit is inderdaad die geval. Om maar dadelik een van ons grootste digters en in dié opsig tewens die grootste sondaar te noem: Leipoldt. 'n Mens merk, soms selfs in sy beste werk, 'n onverskillige traaknie-agtigheid, wat nie omgee om stoplappe, onverantwoorde herhalinge, valse beeldspraak, banaliteite en wat nog meer in sy verse rond te strooi nie. Hierdeur word van die beste verse wat hy ooit gekonsipieer het, buite alle redding bederwe. Hiermee word nie beweer dat die jongere digters hulle nie ook van tyd tot tyd skuldig maak aan dieselfde sonde nie, maar hulle erken dit ten minste as 'n euwel en bestry dit waar hulle die kans kry. In die vroeë werk van digters soos Celliers en Totius kon 'n mens dit nog verklaar as 'n oorblyfsel van die erfvloek van die 19e eeuse Nederlandse retorika, maar verskoon mag 'n mens dit nêrens nie. Daar is by ons vroeër veel vergewe omdat die kritiek nog nie gedurf het om met 'n absolute en suiwere maat te meet nie — alles was immers nog maar aan die begin! — maar hierdie tyd is verby. Die kritiek moet langsamerhand van die Afrikaanse poësie eis wat dit ook van die buitelandse eis. Dit is dit verskuldig teenoor die gehele Afrikaanse kultuur, wat hoe beskeie ook, sy plek in die wêreld moet inneem.

As 'n mens die ouere poësie in sekere sin volkskuns mag noem, hang daarmee ten nouste saam die betekenis van die lied daar-

voor. Hoewel reeds wesenlik verskillend van die eenvoudige, gemoedelike ballades van die Eerste Taalbeweging, het die poësie van die Tweede beweging altyd in hoë mate die vlotte spontaniteit en byna toevallige welluidendheid behou wat so kenmerkend is van die volkspoësie. In die nuwere liriek hoor 'n mens daarenteë steeds duideliker die verfynde musikale kwaliteit van bewusliterêre poësie. Hierdie twee toonaarde is soms baie nou verwant, maar die gevoelige oor kan altyd tussen hulle onderskei.

Die „Slampamperliedjies” van Leipoldt is ongetwyfeld die spontaanste en oorspronklikste liriese poësie wat daar in hierdie byna volkse trant in ons taal geskryf is. Eienaardig was dit juis hierdie digter wat die eerste mooi sonnette met sterk persoonlike inslag geskryf het. Die persoonlike element, wat vir die latere poësie van soveel betekenis geword het, het met verloop van tyd tot een van die belangrikste vormgewende elemente van Leipoldt se eie veelsydige poësie ontwikkel, sonder dat hy egter sy eie toonaard verloën het.

Die verfynde musikale kwaliteit waarvan hier sprake is, vind 'n mens egter ook reeds in die verse van Eugène Marais terug, en ongetwyfeld sluit die jongste liriek, wat dié aspek daarvan betref, direkter aan by Marais as by Leipoldt. Die klein bundeltjie versamelde gedigte van Marais is dan ook van die allergrootste betekenis vir die Afrikaanse poësie. Aan die begin van hierdie eeu, toe daar in Suid-Afrika nog geen sprake van 'n eie literêre tradisie was nie, toe die werklik suiwere vers eintlik nog nie bestaan het nie, toe selfs die onvaste taalvorm moeilikhede meegebring het wat die teenswoordige skrywer hom nouliks meer kan voorstel, het hierdie fynsinnige digter reeds versorgde verse geskryf wat glansend en deursigtig was. Dit is geen wonder dat hom in hierdie tyd 'n geesdriftige bewondering te beurt val nie! Wat van hierdie talent vandag sou geword het, kan 'n mens slegs gis.

Uit die samehang tussen die lied-vorm en die belangrikheid van die Afrikaanse motief vir ons ouere poësie, volg dit dat die visuele en ander sintuiglike elemente daarvan nog betreklik breed en ongeskakeerd was. Leipoldt het inderdaad met bewonderenswaardige heftigheid die skoonheid van die inheemse landskap ervaar

— 'n mens kan byna sê „ontdek”! — maar by analise van sy werk, blyk dit tog dat sy waarneming nie gevoelig is vir die allerfynate nuanseringe van kleur, klank en vorm nie, of juister, dit blyk dat sy waarneming van 'n ander orde is:

(a) Geil lusern in die laagste landjie;
Geil groen blare en blomme blou;
Aalwyn rooi op die voorste randjie,
Rooi soos bloed teen die rotse grou.....

(b) 'n Handvol gruis uit die Hantam —
My lieve, lekker Hantam-wyke!
'n Handvol gruis en gedroogde blare,
Waboom-blare, ghnarrabos-blare!
Arm was ek gister, en nou is ek ryk.

Teenoor hierdie pragtige, maar globale en vereenvoudigde siening van Leipoldt kan 'n mens enkele reëls van N. P. van Wyk Louw stel, waarin jy — selfs by so 'n omvattende landskapsvisie — die oneindig verfynde, byna trillende kwaliteit van die gedetailleerde visuele waarneming opmerk:

Blou see van denne teen die hang —
tot op die blanke horison
die verste toppe yl word in
opaal van hoë lug en son.

'n Blou nabye heiligheid
wat tussen see en hemel staan,
waaroor die groot, mistieke dans
van vreemde stille wolke gaan.

Terselfdertyd illustreer die drie voorbeelde die verskil tussen die uitbundig-sangerige, volkse toon van Leipoldt en die meer bewuste en versorgde musikaliteit met sy in mekaar verglydende klankspeling van die nuwe liriek.

Dit spreek vanself dat die Afrikaanse taal deur die poginge om hierdie verfynde intra-psigiese en sintuiglike waarneminge onder woorde te bring, langamerhand 'n uiters gevoelige instrument geword het. Dit is veel gesê van 'n kragtige jong boeretaal wat 'n kort sestig jaar gelede die eerste keer bewus vir literêre doeleindes gebruik is! Maar so vinnig was die ontwikkeling van die Afrikaanse taal nou eenmaal, en volgens 'n persoonlike oordeel is dié uitspraak nie oordrewe nie. Ondanks hierdie toenemende gevoeligheid het Afrikaans nog weinig ingeboet van sy speelse soepelheid, sy frisse, kragtige aardsheid. Die Engelse digter Roy Campbell het aan die einde van 'n opstel waarin hy 'n geesdriftige verdediging van Afrikaans gee, die volgende woorde gebruik: „Coarse and healthy as a young colt, Afrikaans is just now in such a state as was the English language when Marlowe first snaffled its jaws with thunder. Established by victory against terrible odds, and finally secure, it now presents itself to the intellect and the imagination, as before it was limited solely to the service of the heart and the will.”

Dit is egter nie so maklik om nou reeds die oorsake van hierdie vernuwing noukeurig vas te stel nie. 'n Mens staan nog te seer in die midde van 'n proses wat nog nie afgeloop is nie. Dit sal die taak van ons toekomstige literêre wetenskap wees om die oorsake van hierdie vernuwing te ondersoek en te boek te stel. Hoe dit ook sy, daar is reeds gewys op die feit dat baie van die kenmerke van hierdie nuwe poësie reeds in kern aanwesig was in die werk van ons ouere digters. In soverre sou 'n mens dan van 'n natuurlike, maar enorm-versnelde ontwikkeling kan praat, en inderdaad sal dit miskien later duidelik word dat die ooreenkomste nog veel groter is as wat 'n mens op die oomblik dink. Die verskille is slegs tydelik opvallender as die ooreenkomste en word buitendien deur die kritiek skerper geformuleer. Dit sal egter van groot belang wees om later die kontinuïteit van die ontwikkeling van ons poësie vas te stel: die poësie is immers 'n baie betroubare waardemeter van die geestelike groei van 'n volk. Die belangrikste oorsaak van hierdie vernuwing van die poësie moet 'n mens dus soek in die voortgesette ontwikkeling van die

Afrikaanse beweging, wat beginnende as 'n taalbeweging, hom verbasend gou uitgebrei het tot 'n alomvattende nasionale beweging, wat nou nog stelselmatig en seker elke gebied van die Suid-Afrikaanse lewe onder sy invloedseer bring en verower. Daar is van hierdie beweging al as 'n soort Afrikaanse „Renaissance” gepraat. Streng gesproke, is dit natuurlik onjuis: dit is nòg 'n herlewing, nòg, wat dit betref, 'n geboorte. Dit is die bewus- en mondigwording van 'n nuwe nasie en 'n nuwe kultuur, van 'n mens wat hom van sy Wes-Europese oorsprong nog baie goed bewus is, maar wat terselfdertyd reeds ewe duidelik erken dat die proses van differensiasie nou sover gevorder is dat hy 'n afsonderlike soort geword het. Dit is trouens die enigste verklaring wat 'n mens kan gee vir die stryd wat teen die einde van die 19e eeu ontstaan het vir die erkenning van Afrikaans as afsonderlike taal naas Nederlands en Engels in Suid-Afrika. Vir baie Nederlanders moes hierdie stryd aanvanklik voorgekom het òf as 'n ongelooflike brutaliteit òf as 'n tot mislukking gedoemde en dwase taalpartikularistiese eksperiment, en baie Engelse, selfs in Suid-Afrika, is daar blykbaar nou nog nie heeltemal van oortuig dat Afrikaans nie 'n gemene politieke set is nie! Maar ewemin as wat 'n mens 'n vrou in barensnood kan verhinder om geboorte te gee aan haar kind, net so min kon teenstand van watter aard ook hierdie stryd en die uiteindelijke volslae oorwinning voorkom. Die telegram van Preller in 1906 was die waarheid: „Keer Afrikaans en keer die see is een doen”!

Daar is reeds gewys op die wysiging wat daar in die geestelike lewe plaasgevind het. As 'n mens nou hierdie twee faktore kombineer — t.w. die gewysigde volkslewe en die voortgesette groei van die Afrikaanse beweging — dan is daarmee tentatief die hooforsaak van die vernuwing in ons poësie vasgestel.

Nou hiermee samehangend en hoofsaaklik as tempo-versnellende faktore aan te merk, kan 'n mens 'n aantal interne en eksterne invloede noem: die opkoms van 'n politieke bewussyn en die eerste oorwinninge wat die Afrikaner reeds op dié gebied behaal het; die snelle ontwikkeling van die onderwys in Suid-Afrika en die toenemende belangstelling vir vreemde tale, wat die skat-

kamers van Europa vir die jong Afrikaner ontsluit; en ten slotte in besonder die invloed van die moderne Nederlandse literatuur. Oor hierdie laaste faktor sou 'n mens uitvoerig kon skryf. Hier kan volstaan word met die enigszins paradoksale mededeling dat die belangstelling vir Nederlands toegeneem het nadat die verhouding tussen die volkstaal en Nederlands deur die oorwinning van eersgenoemde eens en vir altyd in die reïne gebring is. Nederlands word vandag weer bestudeer, maar nie meer met teësin as 'n vreemde indringer wat hom regte aanmatig wat hom nie toekom nie. Vrywillig en vanuit 'n selfstandig verowerde standpunt nader die Afrikaner vandag weer hierdie ouer taal en erken dat 'n deeglike studie daarvan vir hom van die allergrootste betekenis is. Dit is selfs te hope dat die herinvoer van Nederlands op die skool nie langer sal uitbly as wat absoluut nodig is nie. In die poësie sien 'n mens reeds baie sterk die invloed van Nederlandse digters: die jongere Afrikaanse skrywers het hulle uitdrukkingsvermoë verruim en verfyn deur die studie nie slegs van die Nederlandse klassieke nie, maar veral van die poësie van 1880 en daarna. Die werk van digters soos Boutens, Henriëtte Roland Holst, Leopold, Gossaert, Bloem, A. Roland Holst, Nijhoff, Werumeus Buning, Slauerhoff, Marsman en Donker het reeds, hoewel slegs in beperkte kring bekend, 'n heilsame, suiwerende en vormpresiserende uitwerking op die jongere Afrikaanse poësie gehad. Aanvanklik was daar veral by sommige jeugdige digters 'n neiging tot epigonisme, maar die meeste van hulle het daarin geslaag om die invloede selfstandig te verwerk. Die nouere aansluiting van ons literatuur by Nederlands, met behoud egter van sy eie, soewereine selfstandigheid, kan nie anders as verwelkom word nie. Dit is 'n stewige wal teen die byna oorweldigende Engelse invloed en tewens 'n eerbare herstel na die oordrewe en dikwels skadelike anti-Nederlandse propaganda van vroeëre skrywers soos Langenhoven. Die Afrikaner het van Nederland niks te vrees nie en alles te wen!

W. E. G. LOUW.

DE PSALMBERIJMING VAN TOTIUS.

Er kwamen in de loop der jaren heel wat psalmberijmingen tot stand; men zou verwachten dat deze berijmingen elkander zeer gelijken. Gaan zij niet alle terug op een en dezelfde grondtekst en zijn zij niet aan deze grondtekst verbonden, enger dan enige andere berijming aan haar origineel? De verschillen die er nog zijn, kunnen daarom niet zeer groot wezen.

Dan is de werkelijkheid toch anders dan wij vermoeden nergens is het verschil tussen de ene en de andere berijming zo groot, zo sprekend, als juist hier. En wanneer we even nadenken, begrijpen we dit ook wel. Als de psalmen inderdaad meer zijn dan slechts menselijke woorden, als zij geen mensenwoord zijn maar godswoord, dan kan het niet anders of zij dringen door tot op de grond van ons bestaan. De Bijbel zegt dit zelf aldus: zij scheiden ziel en geest, gewrichten en merg.

Daarmee komen dan de diepste verschillen bloot; het zou vreemd zijn indien dit ook in de berijming dezer psalmen niet merkbaar was.

Hoe groot het verschil wel zijn kan, zien we onmiddellijk wanneer wij tegenover de psalmberijming van Totius de Duitse bewerking plaatsnemen van Heinrich Vogel. Vogel liet op zijn berijming van vijftig psalmen een „Nachwort” volgen; daarin maakt hij onderscheid tussen de Lutherse en de Gereformeerde berijming; misschien doen we beter het woord Gereformeerd door een ander, Calvinistisch, te vervangen.

De psalmberijmer, zegt hij, die de Lutherse gezindheid is toegedaan, zal trachten een vrije bewerking te geven van de psalm in haar geheel; zijn berijming wordt „een nieuw lied” naar oude trant. De psalmdichter daarentegen, die Calvinistisch is georiënteerd, voelt zich woord voor woord aan de oorspronkelijke tekst gebonden; hij zal trachten deze tekst van zin tot zin in een berijmde vorm weer te geven.

Deze omschrijving is slechts terloops, en dus oppervlakkig; wij

moeten nu meer in bijzonderheden nagaan waarin het verschil bestaat. Dit doen wij dan vanuit een theologische gezichtshoek; daarna onderzoeken wij welke gevolgen er uit voortvloeien voor de poëtische vormgeving.

In het kort gezegd, is het verschil dit: bij een Lutherse bewerking is de vrijheid primair, bij een Calvinistische bewerking de gebondenheid. Nog even anders uitgedrukt: bij een Luthersche berijming gaat het om vrijheid en gebondenheid, bij een Calvinistische om gebondenheid en vrijheid.

De psalmberijming, door een Lutheraan vervaardigd, is bedoeld als een nieuw lied; de ervaring die in de oorspronkelijke psalm ligt uitgedrukt, is door hem heengegaan niet alleen, maar heeft in haar geheel in hem een nieuwe, persoonlijke gestalte gekregen. Deze gestalte kan zo verschillend zijn als de menselijke persoonlijkheid verscheiden is. Vogel beziet de psalmen vooral Christocentrisch; in psalm 23 noemt hij de herder, „Herr Jesu Christ”; psalm 91 eindigt met een aanspraak tot „mein Heiland”. Maar een ander beschouwt deze psalmen als zuiver-individuele geloofs-ervaringen uit een voor-Christelijke tijd; wie heeft hier gelijk? Dit is een vrijheid die nauwelijks grenzen heeft, en die ongetwijfeld noodlottig worden zou, als zij geen zeer strenge gebondenheid tegenover zich had. Voor Vogel is deze hierin gelegen dat de psalmen geen mensenwoord zijn, maar woord dat uit Gods eigen mond uitgaat, waarin de Ander persoonlijk tot ons komt. Dit is dan een waarheid die wij langs de weg van ons denken en voelen nooit benaderen kunnen; wij moeten haar aan onze ziel ervaren. En het grondigst ervaren wij haar nog, wanneer wij ons bevinden in de diepste nood; wij hebben alle hoop op mensenhulp reeds lang opgegeven; er is nu geen andere hulp meer voorhanden dan van God.

Staat bij een Lutherse psalmberijming de vrijheid voorop, bij een Calvinistische bewerking moeten we ons uitgangspunt kiezen in de gebondenheid. Deze gebondenheid is dan, veel meer dan bij de Lutherse berijming, op het uiterlijke gericht; ze heeft betrekking niet alleen op de gehele psalm, maar evenzeer op iedere zin, ieder woord in deze psalm; ze veegt niet slechts met grote streken,

maar ook, en soms bij voorkeur, in de hoeken. Daardoor lijkt zij veel strenger, maar wat haar kracht is, blijkt tevens haar zwakheid te zijn; juist omdat zij zich wil laten gelden tot in het aller-kleinste, schiet zij in het grote meermalen tekort; deze gebondenheid valt heel gemakkelijk in onderdelen uiteen. De bewerker kan zich, als hij dat wil, innerlijk beperken tot een gedeelte van een psalm; in dat gedeelte is voor hem de betekenis van de psalm gelegen; de rest neemt hij min of meer op de koop toe. Dit is dan zijn vrijheid; deze vrijheid staat niet tegenover de gebondenheid, maar vloeit daaruit voort.

Het spreekt haast vanzelf dat dit verschil in theologisch standpunt belangrijke gevolgen hebben moet voor de vorm van de psalmberijming. Een Lutherse psalmberijming laat de Hebreeuwse eigenaardigheden, in taal en poëzie, graag voor wat ze zijn; als een nieuw lied bezit zij haar eigen wetten. Zij heeft een eigen rythme, een eigen melodie. Daarentegen mist zij doorgaans een eigen beeldspraak; ieder beeld, zegt Vogel, in de oorspronkelijke psalm heeft zijn „Dienst am Wort der Wahrheit”; men mag het dus niet door een beeld van eigen, zuiver-menselijke vinding vervangen. Niet zelden zal verder de berijming van een psalm korter zijn dan de psalm zelf; en wel om twee zeer verschillende redenen; het kan heel gemakkelijk voorkomen dat een en ander uit de oorspronkelijke psalm in de berijming ongezegd blijft; één van de voornaamste eigenschappen van de Hebreeuwse poëzie, het parallellisme, komt te vervallen; daardoor kan de zegging veel beknopter, en vooral ook veel onmiddellijker worden.

Een Calvinistische berijming heeft tendenzen, die aan de hierboven genoemde lijnrecht tegengesteld zijn. Een berijming in deze geest blijft ook poëtisch binnen de grenzen die eenmaal, met de oorspronkelijke tekst, gesteld waren; de taal vertoont nog maar al te dikwijls de eigenaardigheden van het Hebreeuwse idioom; zo blijft, indien mogelijk, ook het parallellisme gehandhaafd. Daarentegen is er meer vrijheid in de beeldspraak; wanneer de oude beelden gebruikt worden, dan geschiedt dit niet om de wijze waarop het gezegd wordt, maar om wat er wordt gezegd, niet

Totius

om het beeld zelf, maar om de draagkracht van het beeld. En dan is het altijd denkbaar dat een ander beeld even ver of nog verder gaat. Van belangrijke verkortingen kan hier geen sprake zijn; wèl moet een woord uit de oorspronkelijke psalm in de berijming dikwijls tot op een bepaalde lengte, met de versregel, de strofe gegeven, worden uitgerekt. Over het algemeen zal dus de berijming eerder langer dan korter zijn dan de oorspronkelijke psalm.

Hiermee is dan wel duidelijk geworden, dat een Lutherse en een Calvinistische berijming aan de dichter geheel andere eisen stellen. Bij een Lutherse berijming gaat het om de psalm in haar geheel; wanneer de bezieling niet voldoende krachtig is om deze psalm tot een nieuw lied te herscheppen, dan is daarmee ook in éénmaal de berijming mislukt. Bij een Calvinistische berijming mag de bezieling, ook ten opzichte van de gehele psalm, zeker niet ontbreken, maar toch richt deze bezieling zich daarnaast ook op de onderdelen afzonderlijk; dan blijft het mogelijk, en inderdaad is dit ook dikwijls het geval, dat de berijming als geheel niet voldoet, maar bij gedeelten toch als geslaagd mag worden beschouwd. De bewerker van een Calvinistische psalmberijming moet weliswaar ook over het geheel, maar daarnaast evenzeer in bijzonderheden scheppend werkzaam zijn; hij is dichter zowel in het groot als in het klein. Daarentegen is bij de bewerker van een Lutherse berijming het kleine ondergeordend aan het grote. Anders gezegd: de bewerker van een Lutherse berijming is meer scheppend, die van een Calvinistische berijming meer reproducerend werkzaam.

Totius is Calvinist. In hoeverre was hij bevoegd, een psalmberijming te ondernemen in Calvinistische geest? Wel zelden scheen een dichter tot deze arbeid zozeer voorbestemd. In de eerste plaats: Totius was geleerde en dichter, psalmvertaler en psalmberijmer.

Een psalm vertalen en een psalm berijmen zijn ondernemingen van geheel verschillende aard. De instelling is telkens anders.

Een psalm vertalen betekent: zich rekenschap geven van de grondtekst — en welk een moeilijkheden, welk een onzekerheden kan deze opleveren! — en daarna voor deze grondtekst in de eigen taal een zo zuiver mogelijke weergave zoeken. Een psalm berijmen, betekent: voor deze weergave in de eigen taal een passende poëtische vorm vinden.

Totius was zowel psalmvertaler als psalmberijmer; het lijkt wel of deze tweeheid eerder een nadeel dan een voordeel is. Want is het gevaar niet groot dat zij naar beide zijden noodlottig wordt? De berijming doet inbreuk op de vertaling, de vertaling op de berijming?

In Totius' geval is deze tweeheid beslist een voordeel! Want bij hem liggen de werkzaamheden als vertaler en berijmer wel zeer dicht bij elkaar. We kunnen het ook zo zeggen: Totius is een dichterlijk vertaler en een vertalend dichter. Een dichterlijk vertaler: we moeten maar eens de Afrikaanse bijbel opslaan en daarin, zonder vooropgezette bedoeling overigens, enige psalmen nalezen in de door hem verzorgde overzetting. Dan treft ons onmiddellijk de poëtische waarde van deze vertaling. Als voorbeeld kiezen we hier psalm 8; we vergelijken deze dan even met de overzetting zoals wij die in de Statenbijbel bezitten; Totius heeft bij deze overzetting zoveel mogelijk aansluiting gezocht.

PSALM 8.

2. O HERE, onse Here, hoe heerlijk is U Naam op die ganse aarde! U wat U majesteit gelê het op die hemele.
3. Uit die mond van kinders en suiglinge het U sterkte gegrondves, om u teëstanders ontwil, om die vyand en wraakgierige stil te maak.
4. As ek U hemel aanskou, die werk van U vingers, die maan en die sterre wat U toeberei het —
5. wat is die mens dat U aan hom dink, en die mensekind dat U hom besoek?
6. U het hom 'n weinig minder gemaak as 'n goddelike wese en hom met eer en heerlijkheid gekroon.

7. U laat hom heers oor die werke van U hande; U het alles onder sy voete gesit:
8. skape en beeste, dié almal, en ook die diere van die veld;
9. die voëls van die hemel en die visse van die see — wat trek deur die paaie van die see.
10. O HERE, onse Here, hoe heerlik is U Naam op die ganse aarde!

Slag op slag is deze vertaling, ook in poëtisch opzicht, beter dan de overzetting in de Statenbijbel; wij noemen hier: vers 1, Uw majesteit gesteld boven de hemelen, gelê het op die hemele; vers 2, om de vijand en wraakgierige te doen ophouden, stil te maak; vers 8, alle die, dié almal; vers 9, hetgeen de paden der zeeën doorwandelt, wat trek deur die paaie van die see.

Van een tegenstelling tussen prozatekst en berijming kan hier geen sprake meer zijn; zij liggen vlak naast elkaar. Daarom kon Totius, bij zijn berijming, niet zelden verrassend dicht zich houden aan de prozavertaling; soms neemt hij gehele zinsdelen daaruit, zonder enige verandering, als versregel over.

Eerst even een voorbeeld uit de hierboven aangehaalde psalm. Vers 7 uit de prozavertaling vinden we ongeveer woordelijk in de berijming terug:

U laat hom heers. Tot aan die verste strande
gebied hij oor die werke van U hande.
U het, o HEER, dit onder hom gestel,
dit hoor sy stem en beef voor sy bevel.

Daarnaast een voorbeeld uit psalm 119; vers 17 luidt in de prozavertaling: Doe goed aan u kneg, sodat ek kan lewe; dan wil ek U woord bewaar. In de berijming:

Help my, HEER, dat ek kan lewe;
dan wil ek U woord bewaar.

Totius is dus een dichterlijk vertaler; daarnaast is hij ook een vertalend dichter. Wij vinden bij hem al heel weinig pronk,

weinig uiterlijk vertoon. „Sy kuns is sober”, zegt Dekker; als de os uit het bekende gedicht van die naam „sonder tuiggetooi”. Het is Totius vooral te doen om de naar binnen gerichte betekenis der woorden; hetzelfde element overweegt in het zinsverband; zijn taal lijkt nuchter, maar is indringend. Klankeffecten vinden we bij hem slechts zelden; het rythme van zijn verzen munt uit door eenvoud en regelmaat; de beeldspraak is nooit gedurfd, maar het geheel is zeer dikwijls doortrild van een innerlijke ontroering, die zich als vanzelf van het vers aan de aandachtige lezer meedeelt.

Ontbreekt deze ontroering, dan worden de gedichten al spoedig tot berijmd proza; het is al weer Dekker die we hier citeren. De verzen van Totius kunnen zeer krachtige en zuivere poëzie zijn, maar dan een poëzie die krachtens haar aard dicht bij het proza ligt.

Als tweede eigenschap die Totius biezonder geschikt maakte voor het werk van een psalmberijming, noemen we dan: Totius had, toen hij aan zijn psalmberijming begon, al vele verzen geschreven die godsdienstige ervaringen verbeeldden; de taal die hij voor de berijming der psalmen nodig had, had hij door jarenlange oefening reeds min of meer paraat.

Toen Totius begon te schrijven, had hij in de verzen van geestverwante Nederlandse dichters een overvloedig uitdrukkingsmateriaal, waaraan hij vrij ontleen mocht; zijn eigen taal moet hij dan echter nog vinden. Geloof is geloof, liefde is liefde, dood is dood. Maar vertrouwen is verouwen, leven is lewe; op zichzelf verschillen van geen betekenis; voor een dichter echter zijn het geheel andere woorden. Er is verschil in klank; reeds dat brengt andere poëtische mogelijkheden mee. Een van de meest bekende gedichten van Totius is zijn vers over „Die oue wilg”, met oorspronkelijk deze strofe:

O! Wilgerboom,
beeld van mijn skuld!
So naak en uitgetoge

is ook mijn siel,
verarmoed en
so diep terneer gebogel.....

Later veranderde Totius uitgetoge in uitgetoë, terneergeboge in terneergeboë; wanneer we de strofe lezen in haar nieuwe vorm, bemerken we terstond dat het vers met deze kleine veranderingen belangrijk gewonnen heeft aan ingetogenheid.

Wanneer zulke kleine verschillen zich reeds zo krachtig doen gelden, hoe moet het dan niet zijn met de woorden die meer van elkander afwijken; met klagen en kla b.v., met bevrijden en bevry? Deze onderlinge afwijkingen — in woordvorm alleen: de dieper ingrijpende syntactische verschillen laten we nu nog buiten beschouwing — brengen niet enkel verschil van klank mee, maar ook verschil in korte en lange, betoonde en onbetoonde lettergrepen; zij oefenen op metrum en rythme een weinig minder dan revolutionerende werking uit.

Hoe dicht Totius overigens ook bij het Nederlands blijven kon, toch was de taal waarin hij schreef, een nieuwe taal; welke mogelijkheden deze nieuwe taal bezat, moest hij eerst verkennen; een zaak van jarenlange oefening.

We kunnen ons hier gemakkelijk vergissen. De poëzie die Totius schreef, is in haar beste momenten zo sober, in de zin van ontdaan van nutteloze opschik, dat we licht gaan denken dat de vormgeving deze dichter al heel weinig inspanning moet hebben gekost. Maar het tegendeel is waar; de taal was voor Totius veeleer een weerbarstig instrument; wat ons vanzelfsprekend lijkt, was voor hem soms een vondst, en niet zelden de beloning voor lang en moeizaam zoeken.

Totius heeft ook in zijn psalmberijmingen herhaaldelijk wijzigingen aangebracht, en dat niet alleen op eigen initiatief; in het voorwoord voor de psalmuitgave van 1937 staat uitdrukkelijk dat de commissie van adviseurs „die berymings vers vir vers en reël vir reël baie noukeurig nagegaan het en meermale ingrypende wysigings voorgestel het”. Wanneer we nu opmerken dat deze commissie bestond uit vier theologen en drie letterkundigen, dan

zijn we haast geneigd te vragen of hier van het goede niet wat te veel geboden werd. Een dichter is nu eenmaal een dichter; men moet hem in zijn wezen laten. En wanneer we dan verder lezen hoe Totius „met vriendelijke bereidwilligheid” reageerde op „voorgestelde emendaties”, dan vrezen we toch, dat de dichter hier te ver ging, en met zijn, door de commissie zozeer geprezen „vriendelijke bereidwilligheid” min of meer verraad pleegde aan de dichtelijke vrijheid.

We kunnen echter gerust zijn. In de eerste plaats waren de verbeteringen, door de commissie voorgesteld, voor een niet onbelangrijk deel van theologische aard; zij bedoelden een nauwere aansluiting bij de grondtekst. En dan had Totius in zijn jarenlange dichtelijke werkzaamheid wel geleerd hoezeer er in een vers — zelfs in een oorspronkelijk vers, laat staan in een psalmberijming — te verbeteren viel, soms met zeer eenvoudige middelen, met één ander woord, met één andere zinswending.

De meeste van deze verbeteringen moesten wel van de dichter zelf afkomstig zijn, maar als anderen hem hierbij van raad dienen wilden, wie was hij, dat hij hun hulp zou weigeren?

Natuurlijk is het niet mogelijk, van iedere verbetering, in de tekst der psalmberijming aangebracht, na te gaan of zij haar oorsprong vond in theologische of dichtelijke motieven; slechts voor een bescheiden gedeelte kunnen wij ons, met meer of minder zekerheid, aan een gissing wagen. Bij de verbeteringen om dichtelijke redenen kunnen wij dan weer een onderverdeling maken; wij kunnen onderscheiden tussen wijzigingen als gevolg van een streven naar een beter, en vooral natuurlijker Afrikaans, en wijzigingen die een zuiverder beeldspraak, krachtiger rijm of sterker rythme beogen.

Over het algemeen zijn de veranderingen inderdaad verbeteringen; toch gebeurt het ook nog wel eens dat noch de oude redactie, noch de nieuwe ons geheel bevredigt. Op zichzelf heel begrijpelijk; de dichter bracht nog het gemakkelijkst wijzigingen aan daar, waar hij zelf voelde ver beneden het ideaal te zijn gebleven; niet altijd gelukte het hem dan echter, met een andere wending wel het gewenste resultaat te bereiken.

Als voorbeeld halen wij hier een paar strofen aan uit psalm 91; een vroegere berijming van deze psalm verscheen in „Die nuwe brandwag” van 1929; daarnaast stellen wij dan de bewerking in de psalmuitgave van 1937:

Daar 's nette om jou voet gespan	Daar 's nette waar jou voet ook
soos van die voëlvanger;	gaan
'n vreemde lugstroom waai	soos van die voëlvanger;
	jou an, uit donker plekke waai jou aan
van siekte- en pesdamp swanger.	'n stroom van pesdamp
Maar ew'ge vleuels sweef oor	swanger.
	jou, Maar ewege vleuels sweef oor
'n dak van reuzevlerke;	jou,
rondom hou wag Gods ew'ge	geruis van reusevlerke;
	trou, rondom jou is Gods ewege trou,
die harnas van die Sterke.	die harnas van die Sterke.

Geen vrees wanneer by donker	Geen vrees wanneer by donker
	nag
die skrik 'n mens laat bewe;	die skrik 'n mens laat bewe;
geen vrees wanneer die pyle-	geen vrees wanneer die pyl
	oordag
geswind kom aangeswewe.	geswind kom aangeswewe.
Geen vrees wanneer die siekte-	Geen vrees wanneer die dood
	alom
verwoes op middagklaarte,	verslaan in middagstonde,
of deur die nag gewapend kom	of als die pes sy gifkiem strooi
die donker pesgevaarte.	by nagtelike ronde.

Wij noemen tenslotte nog een derde eigenschap die Totius biezonder geschikt deed zijn voor het werk van een psalmberijming; voordat de dichter deze berijming ondernam, had hij eerst een leven lang intiem met deze psalmen verkeerdt; zij waren zijn woord aan God en Gods woord aan hem.

Totius heeft voor zijn bewerking de vroegere Nederlandse psalmberijmingen geraadpleegd; hij noemt in dit verband zelf Marnix

van Sint Aldegonde, Revius, Camphuyzen. Daarnaast zocht hij vooral aansluiting bij de berijming die thans bij de voornaamste Protestantse kerken in Nederland in gebruik is, tot voor kort ook de officiële berijming in de Afrikaanse kerken; geen wonder dat hij, als hij enigszins kon, de oude melodie behield.

Niet altijd echter was het mogelijk een nieuwe berijming te leveren op de oude wijs; de Nederlandse bewerking is rijk aan regels met slepend rijm, en waar in het Afrikaans de meeste uitgangen weggesleten zijn, bleek het dikwijls zeer moeilijk, en was het soms ondoenlijk, voor deze regels passende rijmwoorden te vinden.

Totius heeft hier indertijd zelf de aandacht op gevestigd, naar aanleiding van psalm 119. „Naas die drie staande reëls wat eindig op „Geest“, „onbevreesd“ en „geweest“, is daar drie slepende, wat in dié vorm in Afrikaans vanself nie bestaan nie, n.l. „strekken“, „bedekken“, en „wekken“. Gestel nou dat ons dié vers woord vir woord in ons taal sou kan oorbring, (wat meestal die geval nie is nie) en dat ons die drie laaste woorde deur „strek“, „bedek“ en „wek“ sou vervang, dan het ons wel drie woorde wat rym, maar met die musiek kom ons niet uit nie. Ons het één sillabe te min.”

Wanneer we in de bundel psalm 119 opslaan, bemerken we dat het de dichter niet is gelukt voor deze psalm de oude melodie te handhaven; hij heeft daarop een vorm gekozen met veel korter regels, die inderdaad een veel betere kans bood op een goede berijming in het Afrikaans. In het geheel werden zo 68 oude melodieën door nieuwe vervangen; dit betekent dus dat er nog 82 psalmen overblijven die op de oude wijs gezongen worden.

Nu zagen we reeds dat een berijming volgens Calvinistische opvattingen uit zichzelf al de tendens bezit, aan de prozatekst een zekere uitbreiding mee te geven. Hieronder vallen de meeste Nederlandse berijmingen; wie deze bewerkingen kent, weet hoezeer de noodzaak van deze uitbreiding de psalmdichters soms moet hebben gekweld; hij mocht volstrekt niet meer zeggen dan er in de grondtekst stond; zodoende kon hij, als hij toch moest aanvullen, meestal weinig meer geven dan nutteloze herhalingen of omschrijvingen.

Wat reeds een grote moeilijkheid was bij de Nederlandse berijmingen, is dit veel meer nog bij een bewerking in het Afrikaans. Immers, doordat het Afrikaans zo goed als geen uitgangen meer kent, beschikt het over een zeggingswijze, die aanzienlijk korter is dan in het Nederlands; dientengevolge blijft er ook meer ledige ruimte over, die op de een of andere wijze moet worden gevuld. Een zeer belangrijke vraag is daarom: in hoeverre slaagde Totius erin aan de prozatekst der psalmen de noodzakelijke uitbreiding te geven, zonder dat de berijming daardoor schade leed.

Dan kan ons antwoord luiden: gezien de schier onoverkomelijke moeilijkheden waarvoor hij hier kwam te staan, slaagde Totius daarin wonderwel. Voorzover we dit beoordelen kunnen, was het vooral de geheel eigen beeldspraak die hem daarbij goede diensten bewees. Even een paar voorbeelden. Eerst de tweede strofe van psalm 1, waarin het derde vers van deze psalm (En hy sal wees soos 'n boom wat geplant is by waterstrome, wat sy vrugte gee op sy tyd en waarvan die blare nie verdroog nie) de volgende berijming heeft ondergaan:

Hy is 'n boom wat diep en vas geplant,
sy wortels uitsprei by die waterkant;
en mild versorg deur vrugbre lentelugte,
sy volle drag laat sien van somervrugte.

Daarnaast dan een voorbeeld uit psalm 8, van welke psalm wij reeds eerder de prozatekst aanhaalden. Vers 3 werd aldus berijmd:

As ek, o Heer, U nagtelike hemel
daarbo aanskou, die tint- en glansgewemel;
hoe, deur U toeberei, die skugter maan
met stille gang oor sterrevelde gaan —

Wat is nu het eigenaardige in de beeldspraak waarmee Totius hier zijn versregels tot op de vereiste lengte uitbreidt: lentelugte tegenover somervrugte, die skugter maan? Is deze beeldspraak

Jochem van Bruggen

van een bijzondere zuiverheid? Dat zeker niet. Munt zij uit door verrassende oorspronkelijkheid? Dat zo mogelijk nog minder. Maar zij is volkomen opgenomen in de ontroering die het vers doortrilt; zij ontspringt zeer onmiddellijk aan deze ontroering; daarom kan zij op haar beurt, hoe eenvoudig zij verder ook mag zijn, de werking van het vers versterken.

Totius heeft ons zelf het geheim van deze beeldspraak verraden, ter gelegenheid van het verschijnen van de eerste 36 psalmen. Hij schreef toen: „Waar dit vir ons op aankom, veral in die zaak van ons godsdienst, is die *intimiteit*. Ons wil volkomen vertrouwd wees met die instrument van die taal. Ons wil *voel* wat ons sê; ons wil soveel moontlik vermy dat daar hindernisse inskuif tussen wat ons gemoed beweeg, en die verklanking daarvan. Die siel moet hom kan uitstort soos 'n bron oor die velde.” Er is een ogenblik geweest in het leven van Totius waarop hij voor zijn persoonlijk brandend leed niet anders meer had dan de woorden van psalm 42:

Want soos die hert wat skreeu van dors,
gaan staan om naar 'n stroom te luister
wat pers in onderaardse duister
terwyl dit voortbrand in sy bors,

so 't ek gaan staan en was dit my
toe 'k hoor die Lewensstroom se bruising;
maar 't was 'n verre en diepe ruising,
en 'k kan, helaas, nie naderby.

Dat is uiterste armoede. Het is spreken met de stem van een ander omdat men over zijn eigen stem de beschikking verloren heeft. Maar in het leven van wie met God verkeert, is er een vreemde wisselwerking tussen verloren hebben en vinden. Juist omdat Totius eerst niet anders meer heeft kunnen spreken dan met de woorden van een ander, kan hij nu aan diezelfde woorden de timbre meegeven van zijn eigen persoonlijk beleven. Als hij psalm 42 berijmen moet, gaat als vanzelf zijn hart meetrillen; en de

dichterlijke ontoering wordt zo sterk dat zij het vers door alle moeilijkheden heen kan dragen.

Soos 'n hert in dorre streke
skreeuend dors na die genot
van die helder waterbeke,
skreeu my siel na U, o God!
Ja, my siel dors na die HEER,
na die Lewensbron; wanneer
sal 'k, na swerf-tog en benouing,
God weer sien in klare aanskouing?

Dr J. HAANTJES.

EEN HOLLANDS DICHTER IN ZUID-AFRIKA.

De meeste Hollanders, die naar Zuid-Afrika gaan, trekken er heen, omdat ze er te midden van een stamverwant volk, een aantrekkelijke arbeidsmogelijkheid verwachten. Velen vinden deze, en als ze er niet komen met een Europees meerderheidsbesef, vergroeiën ze snel met het volk, dat in zoveel opzichten het onze gelijkt.

Anderen trekt Afrika als een tuberkelvrij land, het gaan naar Afrika is een vlucht uit een besmette woning. Velen hebben zo met achterlating van veel wat hun lief was, het kostbare leven gered, en vonden een nieuw vaderland. Ik meen, dat de auteur van *Melle zo Afrika* heeft leren liefhebben.

Wilma, die een jaar of vijftien geleden in Zuid-Afrika een familielid bezocht, publiceerde als vrucht van deze reis een schets *Visioen* (*Opwaartsche Wegen*, 3e jaargang), waarin ze een jonge kunstschilder beschrijft, die voor genezing naar Zuid-Afrika gaat, maar de genezing niet vindt. Het heimwee naar Holland, de angst Holland niet terug te zien, maakt hem neerslachtig of brengt hem in een toestand van opwinding, waarin visioenen hem verschijnen, die hem afmatten en verteren: Holland dat zich heerlijker dan ooit openbaart, als de Afrikaanse natuur beslag op hem leggen wil.

De strijd tussen het Afrikaanse en Hollandse landschap wordt ook in Willem Hessels uitgestreden. De genezing van Willem Hessels gaat langzaam. En het schijnt, alsof het Afrikaanse landschap met zijn felle zon, zijn rode aarde, zijn sterke kleuren een zieke vijandig zijn. Evenals Wil, de kunstenaar uit *Wilma's Visioen* spreekt hij zijn afweer sterk uit.

„Och,” zucht *Wilma's* schilder, „al dat klippenrood, al die naakte, roode heuvels, met al die afgebrokelede stukken roode rots!

De wegen zijn rood, en die vreeselijke zinken daken van de huizen zijn rood; van dat klanklooze rood, dat nergens bij past, bij geen kleur van bloemen en geen kleur van groen!”

En Hessels dicht:

Wanneer ik dood ben, zal men mij begraven
in deze rode grond, die ik niet ken,
daar lig ik als een schip in vreemde haven
in een vreemd graf waar ik verbannen ben.

Er groeit een dorenstruik met harde blaren,
het gele gras brandt in de felle zon,
er is een onrust die niet wil bedaren
in 't land dat golft tot aan den horizon.

Maar in die aarde kan ik niet verteren,
wij moeten elkaar haten voor altijd,
want eeuwig, eeuwig zal ik daar ontberen
de zoete schoot die mij ginds was bereid.....

Naast deze angst voor het vreemde graf in de rode aarde, heerst de afkeer voor de hardheid, de oneigene helderheid van het Afrikaanse landschap:

Soms schijnt het mij of dit verklaarde landschap
dat niets te raden overlaat,
zo zwart op wit, en zonder hartsverwantschap,
slechts in mijn blik bestaat:

een droom die angstig buiten mij verstarde,
waarin 'k als een krankzinn'ge ben verdwaald,
vrezend dat ieder ogenblik het held're harde
uitzicht als een decor wordt opgehaald.

Wel kan hij de weelde der kleuren genieten, als hij na moeizaam klimmen van de Meintjeskop plotseling neerziet op

de pracht
van een bont-overbloeid plateau:
een bloementuin uit de karroo.

Toch beseft hij ook daar het gemis aan hartsverwantschap; hem is eigen de mijmering, hij bemint het geheim, de stille droom; dit land laat niets te raden over: een verstard delirium van kleur en enkel gloed.

De kunstenaar uit Wilma's schets geniet het meest intens van het nieuwe landschap, als hij van een hoge rots neerziet op het landschap, als de avond begint te vallen, als alle kleuren getemperd worden, en de scherpe contouren verzacht.

Zo verzoent ook Hessels zich met Afrika, als hij van de Tafelberg naar de witte droom der wolken staart en in de verte de zee ziet schemeren, als geen geluid meer tot hem doordringt en hij zich voorstellen kan hoe God die uit nog groter hoogte op deze wereld neerziet, slechts in verrukking er naar staren kan.

Hessels schuift niet als de schilder Holland voor het Afrikaanse landschap. Wel ziet hij Holland in zijn droom, maar niet als het beeld van volmaaktheid, dat het onmogelijk maakt ook maar ooit het Afrikaanse te aanvaarden. Afrika wordt voor Hessels wel het tweede vaderland, maar het dubbele vaderland heeft nog in hoofdzaak het kenmerk van de dubbele ontbering, gelijk Jacob Israël de Haan in Amsterdam zong Jeruzalem en in Jeruzalem weer Amsterdam. In Afrika ziet hij in visioen een Hollands bos en akkers met gebonden schoven, maar in zijn droom, thuis zijnde in Holland, verlangt hij naar de Afrikaanse bergen in een oceaan van licht. Tussen dromen dwaalt ons hart, mijmert hij.

De overeenkomst tussen Wilma's schilder en Willem Hessels is dat beiden ziek zijn en gelijk zieke ogen het felle licht niet verdragen kunnen, het harde landschap met de luide kleuren haten, en zich gelukkiger voelen daar waar de tinten getemperd worden en de geluiden verstillen in het staren naar de verte en bij het scheiden van het licht.

Het verschil tussen Wilma's kunstenaar en de dichter Hessels is, dat de schilder nooit in zijn droom de schoonheid van Afrika zag, niet gelijk zijn vrouw het lied hoorde dat Afrika doorzingt, het lied van wijdheid en stilte, op de weg van de ossenwagen, het pad zonder einde.

De schilder brandt zich snel op in zijn verlangen naar het land,

dat in zijn koortsdromen zich voortdurend schuift voor wat hem een ogenblik in het Afrikaanse landschap heeft gegrepen. Terwijl Hessels een langzaam herstellende is, die wel zijn angsten en zijn afweer kent, en het verlangen door herinnering gevoed, maar die toch langzaam zich de nieuwe wereld toeëigent en een ogenblik zelfs nu reeds zingen kan:

— een rijk van angst verloor zijn somb're macht
nu dat de ziel haar wereld werd hergeven;

en met de wolken en het gras vereend,
licht als het licht en zwevende als geuren,
lacht zij na al de pijnen groot en vreemd
in het gelaat der Zon als nieuwgeboren.

Zolang God geen volledig herstel zendt — we mogen gelukkig vol hoop zijn — zal deze Hollander zijn gevoel van ballingschap niet geheel kwijtraken. Niet omdat hij de schoonheid en het geluk van Afrika niet herkent, of niet erkennen wil, maar men kan slechts het leven waarderen, waaraan men deelneemt.

En het is niet voorbarig om de verwachting uit te spreken, dat als Hessels eenmaal tot zich nemen mag wat hij nu nog halfvijandig terugwijst, zijn vers, dat in vier bundels ongeveer aan zichzelf gelijk bleef, nieuwe accenten zal verwerven, waarnaar wij èn om zijn persoon èn om zijn dichterschap met verlangen uitzien.

Dr J. VAN HAM.

TWEE ENGELSE ROMANS.

Het jaar waarin onze eerste kroniek verschijnt, is gewijd aan de herdenking van de voortrekkers. Welke winst deze herdenking voor de Afrikaanse letterkunde zal opleveren, valt thans nog niet te zeggen. We beperken ons daarom tot een korte bespreking van twee historische romans over dit onderwerp, een jaar geleden ongeveer in Engeland verschenen; misschien dat een volgende kroniek een artikel zal kunnen bevatten over de boeken die in Zuid-Afrika zelf naar aanleiding van deze gedachtenisviering werden geschreven.

De twee romans die we hier dan bespreken willen, zijn „Turning Wheels” van Stuart Cloete (in het Nederlands vertaald onder de titel „Wentelende Wielen”) en „They seek a country” van Brett Young.

Tegen „Turning Wheels” is van Zuid-Afrikaanse zijde hevig geprotesteerd, en dat zeer terecht; het is een minderwaardig boek. De voortrekkers schildert het af als een slag mensen, sluw, eigenzinnig en grof-zinnelijk; dit alles echter bedekkend met een schijn van vroomheid.

Natuurlijk is er óók waarheid in de voorstelling die Stuart Cloete ons geeft; inderdaad waren sluwheid, eigenzinnigheid en grove zinnelijkheid eigenschappen die bij het Boerenvolk uit de eerste helft van de vorige eeuw allerm minst ontbraken. Maar zij kwamen lang niet zo onbeheerst tot uiting als deze schrijver ons wil doen geloven; zij vonden haar tegenhangers in karaktervastheid, verstandig overleg en strenge moraal, hoedanigheden die gerugsteund werden door een stoer geloof.

Hoe komt het dat de slechte eigenschappen der trekkers in dit verhaal vrij spel kregen? Moeten wij de oorzaak misschien hierin zoeken dat dezelfde hoedanigheden de schrijver van het verhaal, die zich nog durft beroemen uit een oud Boerengeslacht te stammen, zo bijzonder na lagen? We gaan het haast vermoeden, wanneer we zien op welke wijze dit verhaal geschreven werd. Een zekere sluwheid is daaraan niet vreemd; Stuart Cloete houdt

bij het schrijven van zijn verhaal de blik niet enkel op het gebeuren zelf gericht, maar wel degelijk ook op de lezer; hij overweegt onder het schrijven voortdurend welke indruk zijn verhaal op deze lezer maken zal. Evenmin ontbreekt een zekere eigenzinnigheid; als Stuart Cloete de tijd waarover hij schrijft, onbevooroordeeld had onderzocht, zou hij ook nog andere elementen gevonden hebben, die een gunstiger beschouwing noodzakelijk maakten; z'n oordeel over de mensen uit die tijd zou dan anders geluid hebben. En zeker is er een grote mate van zinnelijkheid; alleen wie zelf grof-zinnelijk is, kan zo pervers schrijven over het zieleleven van anderen, en op zulk een uitbundige wijze een liefde verheerlijken die bemachtigd werd op grond van roof en echtbreuk.

Het gevolg was dat „Turning Wheels”, ook als roman, volkomen mislukt moet heten; de daden die Stuart Cloete beschrijft, de motieven die hij er bij laat gelden, de beelden die hij er voor gebruikt, het is alles even vals; Stuart Cloete is er doorlopend naast. Het duidelijkst blijkt dit nog wel wanneer hij de gebeurtenissen laat afspelen tegen een godsdienstige achtergrond; hier voert de onzuiverheid tot blasfemie.

Van een geregeld verband tusen het verhaal en de tijd waarin dit verhaal werd geplaatst, kan onder deze omstandigheden geen sprake zijn. Het verhaal blijft min of meer in de lucht hangen; het werd niet meer dan een (op zichzelf onware) episode die niet aansluit op de gegeven werkelijkheid.

De tweede roman, „They seek a country” door Brett Young, vormt in meer dan een opzicht een tegenstelling tot het boek van Stuart Cloete. Een jonge man uit een Engels dorp, onschuldig tot verbanning naar Australië veroordeeld, weet aan de kust van Zuid-Afrika te ontvluchten, en vindt onderdak in het huis van een Boer; deze Boer neemt met zijn gezin deel aan de trek van de Kaapkolonie naar Natal; de Engelsman vergezelt hem op deze tocht. Het hoofd van het gezin wordt gedood tijdens de slachting, door de kafferking Dingaan aangericht; de Engelse vluchteling trouwt met een van de dochters en vestigt zich op de latere Witwaterrand. Reeds uit deze korte opsomming blijkt dat het dit boek niet aan handeling ontbreekt. Het merkwaardige is nu: we be-

merken dit niet, voordat we het boek uit hebben, en de inhoud nog eens overdenken. Onder het lezen zelf hebben wij er geen erg in.

Een andere schrijver zou er, beschikkend over dezelfde handeling, gemakkelijk in geslaagd zijn, een boek te schrijven dat van het begin tot het eind de lezer in de uiterste spanning hield. Brett Young weet heel goed dat deze kans er is, maar hij maakt er geen gebruik van. Hij laat aan de gebeurtenissen hun eigen, kalme loop. Zodoende komt er ruimte voor brede beschrijvingen van tijd en milieu.

Brett Young schrijft maar niet op losse gronden; aan het einde van zijn boek noemt hij de bronnen op waaraan hij zijn gegevens ontleende. Dan blijkt dat hij ernstige studie heeft gemaakt, allereerst van de toestanden onder de Engelse arbeidersbevolking in de eerste helft van de negentiende eeuw (en uit de geschiedenis van de Chartistenbeweging weten we hoe ongunstig die waren), maar dan ook van de ellendige omstandigheden waaronder gevangenen naar Australië vervoerd werden, tenslotte van de moeilijkheden waarmee de eerste kolonisten in de Kaapkolonie te kampen hadden, en de moeiten die zij trotseerden, om een nieuw vaderland te vinden, waarin zij zich naar eigen aanleg en inzicht ontplooiën konden.

Hij weet ook dat het verlangen naar een vrijer leven nooit de enige aanleiding kan zijn geweest tot de trek die zij ondernamen. Maar wat droeg daar dan verder nog toe bij? Was er een oude onrust die de voorouders van deze mensen reeds tot een volksverhuizing had gedreven en die nu van geslacht tot geslacht overgeërfd, in deze tijd van rassenhaat en onrecht weer werkzaam werd? Was er een zoeken naar een verloren paradijs dat vooral de jongeren onder hen wenkte na iedere bergtop?

„They seek a country” is een roman in epische stijl. Zulk een roman kan slechts geschreven worden door iemand die bij het gebeuren waarvan verhaald wordt, persoonlijk niet onmiddellijk betrokken is. Brett Young is Engelsman; het verband waarin hij leeft, is veel groter dan dat waarin de rasechte Afrikaners leven. Voor hem is onderdeel, wat voor de Afrikaners hoofdzaak is. Dus

was het voor hem oneindig gemakkelijker de onpartijdige houding te vinden die voor het schrijven van een roman in deze geest een eerste voorwaarde is.

De vraag is nu maar hoe de Afrikaners op zijn boek zullen reageren. Zullen ze de objectiviteit, zoals deze in de wijze van schrijven tot uiting komt, weten te waarderen, of als te weinig overeenkomend met hun eigen gevoelens, verwerpen? Natuurlijk zijn er wel bijkomstige redenen te vinden, die aan een afwijzende of onverschillige houding tegenover dit boek enig recht zouden kunnen verlenen; zo is het Nederlands dat in deze roman zo nu en dan gesproken wordt, zeer gebrekkig, en hoe gemakkelijk zou dat niet te verhelpen zijn geweest! Toch is ook de Afrikaanse zaak beter gebaat met een ontvangst die van sympathie en waardering getuigt; in de eerste plaats al omdat „They seek a country”, zowel wat zijn aesthetische als zijn historische hoedanigheden betreft, voor Engelse lezers een belangrijk tegenwicht vormt tegenover zulk een minderwaardig boek als „Turning Wheels.”

Dr J. HAANTJES.

INHOUD.

	Blz.
Ter inleiding, Dr J. Haantjes	5
Zuid-Afrika in Diets verband, Prof. Dr P. Geyl	10
Temas in die Afrikaanse Letterkunde, Dr P. J. Nienaber.....	17
Vernuwing van die Afrikaanse Poësie, W. E. G. Louw	28
De Psalmberijming van Totius, Dr J. Haantjes	40
Een Hollands dichter in Zuid-Afrika, Dr J. van Ham	56
Twee Engelse romans, Dr J. Haantjes	60

Portretten.

Jan F. E. Celliers	9
C. Louis Leipoldt	21
Sangiro	31
Totius	43
Jochem van Bruggen	53

